

**Lect. univ. dr. Gina Luminița Scarlat,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați**

**DE LA FRUMUSEȚEA ARTEI
LA ARTA FRUMUSEȚII.
PICTURA, SCULPTURA ȘI MUZICA
ÎN REFLECȚIILE PATRISTICE
DESPRE OM ȘI VIAȚA DUHOVNICEASCĂ
(PARTEA A III-A)**

Abstract: *This study represents the third and the last part of the project dedicated to the research of the anthropological and spiritual meanings of the examples used by the Holy Greek Fathers in fields such as painting, sculpture and music. His main objective is the analysis of the meanings of musical terms used in patristic, dogmatic and spiritual texts, with symbolic value. The use of words that designate musical instruments mentioned in the Holy Scriptures, in the theological texts of some Holy Fathers from the century. II-V, and the continuation of their reception by some Byzantine theologians from the X-XIV, expresses a recognition of the importance of the example in the field of art, for facilitating the understanding of theological teachings about man and the spiritual life. In this study, attention is directed to the patristic hermeneutics of the musical vocabulary, used as a rhetorical strategy for the transmission of meanings that express the structural beauty of man and spiritual life.*

Keywords: *Patristic tradition, music, musical instruments, symbol, hermeneutics, spiritual life.*

***Muzica și instrumentele muzicale
în reflecțiile patristice
despre om și viață duhovnicească***

Muzica este limbajul vibrant al sufletului, prin care omul poate trăi înțelesuri sublime. În sens spiritual este un mijloc de comunicare între

om și Dumnezeu și un mod de comuniune interumană. Creat cu capacitatea de a primi și emite sunete armonioase, omul și-a exprimat prin arta muzicii simțiri adânci și aspirații înalte. Executate atât vocal, cât și instrumental, partiturile lăuntrice au făcut cunoscută vocea sufletului uman. Pe portative nevăzute, muzica înalță sufletul către Dumnezeu. Interesul Sfinților Părinți față de muzică și mijloacele comunicării ei, în sens propriu și figurat, este surprinzător. Semnificațiile variate și analogiile inedite pe care le-au sesizat și explicat în contexte antropologice denotă o mare flexibilitate în privința înțelegerii relației dintre teologie și muzică.

Sfânta Scriptură oferă multe mărturii despre importanța muzicii în cultura popoarelor antice, în contexte religioase și laice. Israelii au cunoscut binefacerile muzicii, motiv pentru care au și cultivat-o. În numeroase contexte biblice sunt menționate cântarea, instrumentele de cântare și dansul. Prin instrumente de cântare au dat glas vocii sufletului lor. Iubal a fost „tatăl tuturor celor ce cântă din chitară și din cimpoi” [*Fc* 4, 21]. Cântarea la harpă avea efecte spirituale, terapeutice, fiind recomandată pentru liniștirea sufletului [*1 Rg* 16, 16]. Regele David și-a asumat această slujire [*1 Rg* 16, 23]. Psalmii lui David sunt rugăciune, înțelepciune spirituală și muzică prin care sufletul se curăță, se luminează și se înalță la Dumnezeu. Fiii lui Israel au însoțit Sfântul Chivot adus de David din Iuda, cântând înaintea Domnului „din tot felul de instrumente muzicale de lemn de chiparos, din harpe, din psaltire, din timpane, din fluiere și din chimvale” [*2 Rg* 6, 5]. Cântecul înaintea lui Dumnezeu era o rugăciune de preaslăvire și de mulțumire [*2 Rg* 6, 5], iar dansul, o manifestare a plinătății sufletului atins de Dumnezeu [*2 Rg* 6, 14].

În sens propriu, instrumentele de cântare sunt menționate în textele biblice fără conotații de ordin spiritual. În sens figurat, termenii din domeniul muzicii au în Sfânta Scriptură semnificații antropologice și spirituale. Iov spune despre el că este „cântecul” celor care s-au depărtat de el [*Iov* 30, 9]. Sfântul Proroc Isaia întrebuințează *chitara* în sens figurat, cu înțeles antropologic, în versetul 16, 11: *De aceea lăuntrul meu [ἡ κοιλία μου] va fremăta ca o alăută [ὥς κιθάρα] asupra Moabului (...)*¹. Pe

1. ΗΣΑΙΑΣ / ISAIAS, 16.11, *Ἡ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ (Ο') / SEPTUAGINTA*, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahl-

poligloții necunoscători ai limbii iubirii, Sfântul Apostol Pavel îi numește în sens figurat „*aramă sunătoare și chimval* [κύμβαλον] *răsunător*“ [1 Co 13, 1]². Chimvalul, instrument muzical cu corzi, este asociat în sens negativ cu omul nesimțitor la muzica iubirii dumnezeiești. Sfinții Părinți au dezvoltat și sensul pozitiv al acestei asocieri. Omul înduhovnicit este asemănat în sens spiritual cu acest instrument, datorită gândirii și comportamentului centrate pe Dumnezeu și pe învățătura Sa revelată, prin care arată disponibilitate totală față de „interpretarea“ pe „portativul“ vieții a „notelor“ dumnezeieștilor înțelesuri cu privire la sensul existenței umane.

Deși instrumentele muzicale nu fac parte din tradiția liturgică a Bisericii Ortodoxe, Sfinții Părinți, atenți la detalii, s-au oprit și asupra semnificațiilor acestora, căutând să descopere rațiunile spirituale puse în ele de Dumnezeu. Textele patristice exegetice în care sunt introduse referințe la cântare și la instrumentele muzicale sunt rezultatul contemplării rațiunilor lor spirituale. În explicațiile teologice patristice referințele la muzică, la instrumentele prin care se realizează și la efectele ei sunt utilizate îndeosebi în sens alegoric. „Armonia“ creată prin ordonarea sunetelor este termenul favorit pentru a exprima unitatea membrilor Bisericii și echilibrul interior al omului determinat de trăire spirituală.

O cercetare atentă asupra analogiilor și metaforelor melodice patristice în tradiția teologică alexandrină a fost realizată de Doru Costache³. Studiul, centrat asupra imaginilor melodice asupra cosmosului la Clement Alexandrinul și la Sfântul Atanasie cel Mare, cuprinde referințe și asupra vocabularului muzical al Sfinților Ignatie Teoforul și Irineu al Lyonului. La acestea menționează ca sursă precreștină, în care sunt menționate asemenea formulări, și pe Filon din Alexandria.

fs, (Stuttgart, 2006), p. 587; *Isaia* 16.11, în *Septuaginta* 6/ I, Traduceri de Francesca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Ioan Pătrulescu, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 124.

2. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α', 13.1., *Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ*, Το πρωτότυπο κείμενο με μετάφραση στη δημοτική, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα, 2003, p. 395.

3. Doru COSTACHE, "Worldview and Melodic Imagery in the Alexandrian Tradition and certain patristic antecedent", în: Doru COSTACHE, Philip KARIATLIS and Mario BAGHOS (eds), *Alexandrian Legacy. A Critical Appraisal*, Edited by, Cambridge Scholars Publishing, 2015, Chapter XIII, pp. 282-321.

Cercetarea de față are ca obiectiv prezentarea celor mai relevante texte patristice în care vocabularul muzical este întrebuințat ca mijloc auxiliar de exprimare a învățăturilor dogmatice și spirituale despre relația omului cu Dumnezeu, structura omului și viața creștină, comunitară și duhovnicească. Textele patristice selectate pentru această analiză aparțin perioadei postapostolice, tradiției teologice alexandrine, capadociene, antiohiene și constantinopolitane. Textele patristice care au mai fost analizate vor fi prezentate sumar datorită importanței pe care o au în cadrul cercetării vocabularului muzical în context teologic.

SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL [† 107] aduce o noutate în privința explicării unității ierarhiei sacramentale în Biserică. În sens figurat utilizează termeni din domeniul muzicii pentru a pune în lumină unitatea armonioasă din ierarhia sacramentală a Bisericii din perioada postapostolică. Comparația sa din domeniul muzicii este o formă alternativă de exprimare a structurii vii a Bisericii, pentru care Sfântul Apostol Pavel a utilizat metafora somatică [cf. 1 Co 12, 12; Ef 4, 16]. Analogiile *om – instrument muzical*, respectiv *unitate în Hristos – cor*, din *Epistola către Efeseni* traduc în mod expresiv esența spirituală a Bisericii vii.

Unirea corzilor cu chitara [*χορδαὶ κιθάρα*] folosită pentru exprimarea armonizării [*συνήρμουςται*] preoțimii [*πρεσβυτέριον*] cu episcopul [*ἐπίσκοπος*]⁴ este o comparație care indică unirea spirituală în Hristos a slujitorilor Lui. Termenii comparației, particularizate la două trepte ale ierarhiei bisericești, sunt aleși din categoria instrumentelor ale căror componente interacționează pentru a emite o melodie armonioasă. În unitatea spirituală a ierarhiei bisericești, Hristos „este cântat” [*ᾄδεται*] în sens doxologic. Îndemnul ca „fiecare” să fie „un cor” [*χορὸς*] exprimă necesitatea cultivării armoniei spirituale depline dintre slujitorii lui Dumnezeu, pentru ca în acea unire să primească „melodia lui Dumnezeu” [*χρῶμα θεοῦ*] și să cânte prin Iisus Hristos,

4. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ, ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ IV. 1-2, în: IGNACE D'ANTIOCHE, POLYCARPE DE SMYRNE, *Lettres, Sources Chrétiennes*, N° 10, Texte grec, introduction, traduction et notes de P.Th. Camelot, O.P., Éditions du Cerf, Paris, 1958, p. 72; Doru COSTACHE, „Worldview and Melodic...”, pp. 284-286.

Tatălui. Expresia „melodia lui Dumnezeu” exprimă „tonul”⁵ pe care îl primește ierarhia, unită spiritual, de la Dumnezeu, pentru „a cânta” prin modul de viață prin Hristos lui Dumnezeu Tatăl. Remarcabil este termenul ambivalent *χρῶμα*, care are și înțelesul de „culoare”. Culoare muzicală sau ton cromatic, acest cuvânt transmite frumusețea revelată venită ca dar de la Dumnezeu în unitatea spirituală a slujirii și trăirii creștine.

CLEMENT ALEXANDRINUL [cca 150-215] utilizează în polemica sa cu tradiția mitologică și politeistă greacă termeni din vocabularul muzical pentru a evidenția superioritatea creștinismului. Exprimările sale poetice traduc adevăruri fundamentale de credință. Logosul întrupat poartă numele de „cântec nou” [*τὸ ἄσμα τὸ καινόν*, I, 2.4; 6.1; 6.5; 7.3] datorită modului delicat și profund prin care atinge și transformă sufletul uman prin puterea Sa dumnezeiască⁶.

Clement recurge la comparații și metafore din sfera muzicii pentru a-i face pe grecii fascinați de frumusețea ei să urce cu înțelegerea la măreția adevărilor creștine. El pune în raport cu Logosul întrupat instrumentele muzicale și omul, explicând într-un mod fascinant modul în care lucrează prin om. El crează imaginea unei orchestre spirituale în care Fiul lui Dumnezeu întrupat armonizează prin Duhul Sfânt omul și „cântă lui Dumnezeu” prin el:

„Iar Cel coborât din David, Cel Care era înainte de David, Cuvântul lui Dumnezeu, disprețuind lira [*λύραν*] și chitara [*κιθάραν*], instrumentele muzicale neînsuflețite [*τὰ ἀψυχα ὄργανα*], dar armonizând cu Sfântul Duh [*ἀγίῳ Πνεύματι ἁρμολογούμενος*] lumea cea mare și lumea cea mică, adică pe om [*ἄνθρωπον*], sufletul și trupul lui, cântă lui Dumnezeu [*ψάλλει τῷ Θεῷ*] prin instrumentul cel cu multe voci al naturii [*διὰ τοῦ πολλυφώνου ὀργάνου*] și, alături de el, cântă prin *acest instrument muzical*,

5. P. Th. Camelot traduce expresia „*χρῶμα Θεοῦ*” prin „*le ton de Dieu*”, care sugerează intervenția lui Dumnezeu în slujirea creștină, cf. *Sources Chrétiennes* 10, p. 73.

6. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ*, I, PG 8, 57BC, 60B, 61B, C; CLEMENT ALEXANDRINUL, *Cuvânt de îndemn către eleni (Protrepticul)*, în: *Scrieri I*, col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 4, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 70, 73, 74; Doru COSTACHE, „Worldview and Melodic Imagery...”, pp. 299-300, 307-308.

omul [προσάει τούτω τῷ ὀργάνῳ, τῷ ἀνθρώπῳ], despre care se spune: *Tu-Mi ești chitară* [κιθάρα] *și flaut* [αὐλός] *și templu* [ναός]. Chitară [κιθάρα] din pricina armoniei [ἁρμονίαν], flaut [αὐλός] din pricina duhului [διὰ τὸ Πνεῦμα], iar templu din pricina Cuvântului, pentru ca chitara să răsunе armonios, flautul să sufle, iar templul să aibă în el pe Domnul [χωρήσῃ]⁷.

Textul lui Clement reflectă în spiritul tradiției alexandrine de interpretare intenția de a prezenta omul ca un cosmos inteligibil, pe care Fiul lui Dumnezeu întrupat îl face apt în conlucrare cu Duhul Sfânt să trăiască conform rațiunii lui spirituale, ca ființă doxologică.

Într-un alt text acest tip de reflecție este continuat, atribuindu-Se și Logosului dumnezeiesc valoare instrumentală. „Domnul a făcut după chipul Lui pe om, acest frumos *instrument muzical însuflețit* [ὄργανον ἔμπνουν τὸν ἄνθρωπον]. Negreșit și Domnul este *instrument muzical armonios și sfânt* al lui Dumnezeu [ὄργανον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ παναρμόνιον], Înțelepciune mai presus de lume, Cuvânt ceresc”⁸.

Înțelegerea omului ca „instrument muzical însuflețit” exprimă vocea lui spirituală de a fi în armonie și de a transmite frumusețe prin acțiunile lui. Prin această metaforă Clement orientează atenția către om și educă sufletul în spiritul înțelegerii scopului spiritual pe care îl are ca purtător al chipului lui Dumnezeu. Logosul întrupat este numit „instrument muzical armonios și sfânt al lui Dumnezeu” datorită misiunii Lui soteriologice în lume, din ascultare față de Dumnezeu-Tatăl. Metaforele clementine evidențiază necesitatea conlucrării omului cu Dumnezeu, deoarece omul are nevoie de împărtășirea din armonia, sfințenia și înțelepciunea Cuvântului întrupat.

Analogiile semantice cu referire la Dumnezeu și la om stabilite de Clement Alexandrinul sunt următoarele:

Dumnezeu Logosul – *cântecul cel nou* [τὸ ῥῆμα τὸ καινόν]
– *instrument muzical armonios și sfânt* [ὄργανον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ παναρμόνιον]

7. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ, I., PG 8, 60A; Clement ALEXANDRINUL, *Cuvânt de îndemn către eleni*, cap. I, 5.3, p. 72; Doru COSTACHE, „Worldview and Melodic...”, pp. 301-302.

8. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ, I., PG 8, 60A; Clement ALEXANDRINUL, *Cuvânt de îndemn către eleni*, cap. I, 5.4., p. 73.

omul [ἄνθρωπος] – *instrument muzical* [ὄργανον] / *însuflețit*
 [ὄργανον ἔμπνουν]
 – *flaut* [αὔλος]
 – [chitară] [κιθάρα]

Aceste echivalențe semantice exprimă valoarea întrupării Fiului lui Dumnezeu pentru mântuirea omului și menirea omului de a trăi sinergic cu Dumnezeu pentru a primi și transmite înțeleșuri, armonie și frumusețe spirituală.

SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE [† 373] explică cu multă finețe valoarea duhovnicească a cântării unor texte biblice, precum Psalmii, și înțeleșul antropologic al instrumentului la care sunt interpretați, atât în *Epistola către Marcelin*, cât și în *Interpretarea Psalmilor*. Analogia *om – instrument muzical* este recurentă în comentariile sale, fiind dezvoltată în mod variat, în funcție de context.

În *Epistola către Marcelin* cântarea Psalmilor se realizează din două rațiuni: pentru a-L lăuda pe Dumnezeu și pentru folosul sufletului⁹. Al doilea motiv pentru care sunt cântați Psalmii este explicat prin intermediul unui exemplu practic de tehnică muzicală: unitatea dintre armonie și instrumentul prin care se transmite.

„(...) așa cum armonia, unind fluierile alcătuiește o singură glăsuire [ὥσπερ ἀρμονία τοὺς αὐλοὺς συντιθεῖσα μίαν], tot astfel, fiindcă în suflet apar diferite mișcări și în același suflet este și a rațională [τὸ λογίζεσθαι], și a pofti [τὸ ἐπιθυμεῖν], și mânierea [τὸ θυμοειδὲς], iar din mișcarea acestora vine și lucrarea mădularelor trupului, vrea Cuvântul ca omul să nu fie în dizarmonie [ἀσύμφωνον] și în dezacord [σίστασθαι] cu sine (...)”¹⁰.

9. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΙΝΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΝ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ, J. P. Migne, PG 27, 40B, Paris, 1857; ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Epistola către Marcelin, despre tâlcuirea Psalmilor*, 28, în: SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Tâlcuiri la Psalmi*, Colecția Patristica, Traduceri 31, traducere din limba greacă veche de Monahia Parascheva Enache, Editura Doxologia, Iași, 2021, p. 59.

10. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΙΝΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΝ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ, PG 27, 40A; ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Epistola către Marcelin, despre tâlcuirea Psalmilor*, 27, p. 58.

Prin această explicație Sfântul Atanasie își exprimă preocuparea pentru înțelegerea trăirii armonioase a omului, care presupune acord și unitate între structura sa psiho-fizică și spiritualitate. Referința la instrumentul muzical, prezentat în sens propriu, este favorizată de tradiția cântării psalmilor nu doar vocal, ci și instrumental. Prioritatea Sfântului Atanasie nu este însă analiza exemplului dat, ci aprofundarea modalității prin care omul poate dobândi armonia interioară. Din acest motiv el dezvoltă înțelegerea legăturii omului cu Dumnezeu din perspectiva revelației dumnezeiești, oferind un model de înțelegere și trăire care conduce la echilibrul spiritual interior reflectat și în relațiile cu semenii. Conform prezentării sale, susținătorul armoniei interioare a omului este mai presus de firea sa. El este Domnul nostru Iisus Hristos, Cuvântul întrupat al lui Dumnezeu, a Cărui prezență în minte îl ajută pe om să trăiască în armonie duhovnicească și bună dispoziție sufletească. Mai concret, în cadrul explicației sale, Sfântul Atanasie recurge la un nou exemplu conex contextului în care scrie. Întrucât preocuparea lui a fost explicarea psalmilor cântați la *psalterion*, el introduce analogia *om – psalterion* pe care o explică în sens spiritual.

„Ca să nu fie în noi o asemenea tulburare, Cuvântul a vrut ca sufletul să aibă mintea lui Hristos [*Χριστοῦ νοῦν*], cum a spus Apostolul (1 Co 2, 16), și să se folosească de aceasta ca de un cârmuitor și prin aceasta să-și stăpânească părțile pătimitoare [*παθητικῶν*] din el și să-și conducă măduarele trupului să asculte de rațiune [*τῷ λόγῳ*], pentru ca, așa cum este plectrul pentru armonie [*ὡς ἐν ἀρμονίᾳ τὸ πλῆκτρον*], tot astfel omul, *devenit un psaltirion* [*ὁ ἄνθρωπος ψαλτήριον γεγόμενος*] și luând aminte cu duhul în întregime [*τῷ πνεύματι προσέχων ὁλοκλήρως*], să asculte și să slujească [*ὑπακούη, καὶ δουλεύη*] – prin toate măduarele trupului și prin toate mișcările lui – voii lui Dumnezeu. Chipul și modelul [*εἰκὼν καὶ τύπος*] unei asemenea netulburări [*ἀταραξίας*] și al unei asemenea stări liniștite a duhului este citirea pe melodie a *Psalmilor*”¹¹.

11. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΙΝΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΝ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ, PG 27, 40B-C; ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Epistola către Marcelin, despre tâlcuirea Psalmilor*, 28, p. 59.

Soluția realizării armoniei duhovnicești este, conform acestei explicații, prezența lui Hristos în minte, care contribuie fundamental la ascultarea părții pătimitoare a sufletului de rațiune, în acord cu voința dumnezeiască. Factorul determinant al echilibrului interior este mintea locuită de Hristos Dumnezeu, iar atingerea unui asemenea nivel spiritual se reflectă integral în structura umană, prin liniștea duhului din care decurg înțeleșuri și fapte pe măsura ei. Referințele la *plectru* [τὸ πλῆκτρον] și la *psalterion* [τὸ ψαλτήριον], utilizați în sens figurat, au rolul de a facilita înțelegerea mesajului spiritual al autorului prin exemple concrete, accesibile.

În comentariile la psalmi, utilizarea figurată a instrumentelor de cântare menționate cunoaște o variabilitate semantică limitată, orientată în sens antropologic.

1. Semnificațiile *psalterion*-lui [τὸ ψαλτήριον]. În contextele în care este menționată „psaltirea cu zece strune”, Sfântul Atanasie cel Mare o interpretează în sens antropologic, structural. Explicațiile din comentariile la Ps 32, 2, 91, 3, 143, 9 conțin înțeleșuri identice ale instrumentului muzical: „*Psaltire cu zece strune* [Δεκάχορδιον ψαλτήριον] numește trupul [τὸ σῶμα], fiindcă are cinci simțuri [πέντε αἰσθήσεις] și cinci puteri ale sufletului [πέντε ἐνεργείας ψυχῆς], fiecare dintre ele lucrând prin fiecare simț [δι' ἐκάστης αἰσθήσεως γινομένης ἐνεργείας ἐκάστης]”¹².

În aceste explicații analogia *psalterion* – *trup* este gândită antropologic în baza simțurilor proprii structurii umane. Am putea spune că lucrarea energiilor trupului și sufletului prin fiecare simț căruia îi aparțin determină „muzica” omului acordat duhovnicește, în ritmul vocii lui Dumnezeu.

În contexte în care *psalterion*-ul este menționat alături de alte instrumente muzicale, se observă o variație a înțeleșului lui antropologic, fără ca autorul să-i precizeze cauza:

12. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ, PG 27, 164B, 404D, 544A, Paris, 1857; SFÂNTUL ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Tâlcuiri la Psalmi*, Psalmul 32, Psalmul 91, Psalmul 143, în: SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Tâlcuiri la Psalmi*, col. *Patristica, Traduceri* 31, traducere din limba greacă veche de Monahia Parascheva Enache, Editura Doxologia, Iași, 2021, pp. 143, 309, 417.

Psalmul 56, 11: „*Deșteaptă-te psaltire și alăută. Psaltire* [ψαλτήριον] numește sufletul [τὴν ψυχὴν], *alăută* [κιθάραν] numește trupul [τὸ σῶμα]”¹³.

Psalmul 80, 2: „*Cântați dulce din psaltire și din alăută. Psaltire* [ψαλτήριον] numește trupul [τὸ σῶμα], pentru armonia [συμφωνίαν] și acordul [συναρμονίαν] lui cu sufletul. Ca desăvârșiți să fie oamenii lui Dumnezeu, încredințându-se sufletele lui Dumnezeu, și trupul nu lumii, ci Domnului”¹⁴.

Psalmul 150, 3: „*Lăudați-L pe El în glas de trâmbiță, lăudați-L pe El în psaltire și-n alăută, lăudați-L pe El în timpane și în horă, lăudați-L pe El în strune și în organe, lăudați-l pe El în chimvale binerăsunătoare, lăudați-L pe El în chimvale de strigare*. De trâmbițe se folosesc puterile cele mai de sus, adică ceata Apostolilor, și aceasta după stihul: „în tot pământul a ieșit vestirea lor”. De psaltire și, iarăși, de alăută, și chiar de timpan, cei supuși acelora. Dar fiind trei, suflet, trup și duh, duhul are prin psaltire vestirile de sus, sufletul, prin alăută, adică buna armonie a sufletului, potrivit cu spusa: „Voi cânta cu mintea, voi cânta și cu duhul”. Dar Dumnezeu este lăudat și prin faptele bune, și acesta este trupul, al cărui simbol este timpanul. Iar prin strune și chimvale, încă și prin organe, sunt arătate cetele supuse ale Bisericii, cei care, nefolosindu-se de cuvântul cunoștinței, nici de înțelepciune, cum, negreșit, se folosesc prin trâmbițe și celelalte organe, au credința numai din auzire, numai prin simplul sunet”¹⁵.

În explicațiile Sfântului Atanasie predomină semnificația de „trup” a psalterion-ului, care acționează împreună cu sufletul. În *Interpretarea la titlurile Psalmilor*, în echivalarea semantică a Psalmului 150, 3 [*Lăudați-L pe El în psaltire și în chitară*] este introdus harul Duhului Sfânt alături de referințele antropologice: „În harul Duhului Sfânt lăudați-L pe El în inima și cu limba și buzele voastre”¹⁶. Conform acestei

13. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ*, PG 27, 260D; SFÂNTUL ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Tâlcuiri la Psalmi*, Psalmul 56, p. 210.

14. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ*, PG 27, 362D; SFÂNTUL ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Tâlcuiri la Psalmi*, Psalmul 80, p. 281.

15. SFÂNTUL ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Tâlcuiri la Psalmi*, Psalmul 150, p. 426.

16. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΨΑΛΜΩΝ*, PG 27, ΨΑΛ. ΡΝ': Ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀνυμνοῦτες αὐτόν ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ τῇ γλώσσῃ, καὶ τοῖς χεῖλεσιν αὐτόν, 1341C.

interpretări, lauda adusă lui Dumnezeu se realizează prin lucrarea harului dumnezeiesc la care omul participă integral.

Variabilitatea semnificațiilor antropologice ale *psalterion-ului* poate fi pusă pe seama intenției hermeneutice a Sfântului Atanasie de a evidenția rațiunile duhovnicești ale textului prin referințe la cele două părți structurale ale omului.

2. Semnificațiile *alăutei/ chitarei* [ἡ κιθάρα]. Semnificațiile „alăutei”, tradusă și prin „chitară”, variază de la elementele structurale antropologice [trup, Ps 56, 11; suflet, Ps 70, 25; 80, 2; 150, 3]¹⁷ la armonia lor [Ps 97, 7]¹⁸.

3. Semnificațiile *timpanului* [τὸ τύμπανον]. „Timpanul” are semnificații variate, fiind simbol al propovăduirii evanghelice [Ps 67, 26, cf. PG 27, 301A], al celor ce ascultă cuvintele dumnezeiești [Ps 80, 2, cf. PG 27, 361D], dar și al celor supuși Sfinților Apostoli [Ps 150, 4]¹⁹. În sens spiritual, laudarea lui Dumnezeu „în timpane și horă” este înțeleasă ca mortificare a întregului trup [νεκρώσει παντὸς τοῦ σώματος ὑμῶν, PG 27, 1341C]. Semnificațiile antropologice vizează categorii umane, fiind motivate atât de context, cât și de perspectiva creștină a interpretării.

4. Semnificațiile *trâmbiței* [ἡ σάλπιγξ]. Trâmbița are semnificații care indică lauda Domnului Hristos și propovăduirea creștină a Sfintei Evanghelii. „Glasul” de trâmbiță se referă la doxologiile înge-rești de la Înălțarea Domnului la cer [Ps 46, 5, cf. PG 27, 217C]. În sens figurat, acest instrument semnifică Sfânta Evanghelie propovăduită de creștini „la înnoirea minții lor”, care dau mărturie de eliberarea lor spirituală [Ps 80, 3, cf. PG 27, 363A] și propovăduirea evanghelică [Ps 97, 8, cf. PG 27, 420C]. În *Interpretarea la titlurile Psalmilor* are înțele-

17. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ, PG 27, 260D, 321D, 361D; ΣΦΑΝΤΟΥ ΑΤΑΝΑΣΙΕ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Tâlcuiri la Psalmi*, Psalmul 56, Psalmul 70, Psalmul 80, Psalmul 150, pp. 210, 253, 281, 426.

18. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ, PG 27, 420C; ΣΦΑΝΤΟΥ ΑΤΑΝΑΣΙΕ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Tâlcuiri la Psalmi*, Psalmul 97, p. 320.

19. ΣΦΑΝΤΟΥ ΑΤΑΝΑΣΙΕ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Tâlcuiri la Psalmi*, Psalmul 150, p. 426.

sul de predicare a Domnului nostru Iisus Hristos [PG 27, 1341B]. Semnificațiile antropologice se referă la categorii umane cum ar fi „neamul împărătesc”, atunci când se specifică tipul ei [*trâmbița de corn*, Ps 97, 8, cf. PG 27, 420C], și la Sfinții Apostoli [Ps 150, 3]²⁰.

5. Semnificațiile *chimvalului* [τὸ κύμβαλον]. Chimvalul este explicat în sens spiritual, antropologic. Întrebuințat la plural, *chimvalul* semnifică, alături de „strune” și „organe” „cetele supuse Bisericii” care și-au format credința „din auzire”, nu prin studiul cuvântului cunoștinței și înțelepciunii dumnezeiești [Ps 150, 5]²¹. În *Interpretarea la titlurile Psalmilor*, doxologia adusă prin *chimvale* [Ps 150, 5] semnifică totodată lauda adusă cu buzele [ἐν τοῖς χείλεσι τοῦ σώματος] și negrăitele suspirii ale cugetării [ἐν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις τῆς διανοίας, PG 27, 1341D].

Decodarea semantică a instrumentelor muzicale, din perspectivă creștină, realizată de Sfântul Atanasie cel Mare, pune în lumină înțelesuri spirituale variate cu privire la om și la relația lui cu Dumnezeu și cu semenii. Ele se regăsesc în diferite moduri și în tradiția patristică de după Sfântul Atanasie cel Mare, care s-a dezvoltat din exegeza biblică spirituală.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE [330 – † 379] a utilizat în explicațiile sale teologice imagini simbolice din cele mai apreciate tradiții artistice grecești. Pictura, sculptura și muzica au fost integrate ca termeni de comparație pentru structura umană și relația omului cu Dumnezeu. Metaforele muzicale se referă cu precădere la om, înțeles ca organ prin care este slăvit Dumnezeu, Care Se descoperă prin el, în creația Sa.

Particularizările *om – psalterion*, *om – fluier*, *om – chitară* evidențiază tipuri diferite de acordaje spirituale antropologice, comunionale și teologice, iar analogia *om – instrument muzical* exprimă în general vocația omului de a trăi în armonie cu Dumnezeu.

1. Analogia *om – psalterion* [ἄνθρωπος – ψαλτήριον]. În comentariul la *Psalmul 29*, Sfântul Vasile cel Mare explică figurat [τροπικῶς],

20. SFÂNTUL ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Tâlcuiri la Psalmi*, Psalmul 150, p. 426.

21. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ*, PG 27, 362D; SFÂNTUL ATANASIE, ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI, *Psalmul 150*, p. 426.

în sens antropologic semnificația instrumentului muzical cu care erau interpretați psalmii. Analogia *om – psalterion* are rolul de a muta atenția interpretului de pe instrument asupra omului, înțeles din perspectivă teologică.

„Alcătuirea trupului omenesc este în chip figurat psaltire [*ψαλτήριον*] și instrument armonic muzical [*ὄργανον ἡρμωσμένον μουσικῶς*] pentru înălțarea de imne Dumnezeului nostru. Faptele trupului nostru, care duc la slăvirea lui Dumnezeu, sunt psalmi [*ψαλμός*] atunci când trupul, în armonie [*ἡρμωσμένον*] cu rațiunea, ne face să nu săvârșim nimic distonant [*έκμελές*] în mișcările noastre. Iar cântare [*ὠδή*] este tot ce ține de contemplația înaltă și de teologie”²².

Sfântul Vasile cel Mare privește omul prin prisma rațiunii lui spirituale de a fi. Astfel, trupul uman, armonios alcătuit, este înțeles ca instrument doxologic în relație cu Dumnezeu. Echivalarea semantică a *faptelor trupului* [*σώματος πράξεις*], prin care se slăvește Dumnezeu, cu *psalmul* [*ψαλμός*], ca urmare a acordului dintre trup și rațiune exprimă concepția spirituală despre om a cărei armonie structurală se reflectă în făptuire. Pornind de la armonia structurală a omului, Sfântul Vasile accentuează ideea de armonie spirituală între trup și rațiune, pentru ca și faptele rezultate din acordul lor să poarte trăsătura armoniei atât la nivel de gând, cât și practic. Termenul *έκμελές* [*distonant*], utilizat în sens figurat, exprimă necesitatea de a lucra și menține armonia interioară, prin legătura personală cu Dumnezeu, pentru ca faptele să izvorască și să oglindească unitatea spirituală, umană.

Alcătuirea în cinstea inaugurării casei lui David, *Psalmul 29* este interpretat și din perspectivă eclesială, hristologică [*casă – Biserică*, cf. *1 Tim 8, 15*]. Următorul nivel de înțelegere este cel spiritual, antropologic, deoarece ierarhul capadocian a dorit să transmită un mesaj clar în privința locului pe care omul îl are în Biserica lui Hristos.

22. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Αρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ' ΨΑΛΜΟΝ. Ψαλμός ὡδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβίδ, J. P. Migne, PG 29, 305B; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul XXIX. Psalmul cântării de la inaugurarea casei lui David*, 1, în: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, traducere și note de pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 89.

După echivalența *om – psalterion*, Sfântul Vasile mai adaugă una referitoare la tema psalmului: *inaugurarea Bisericii – reînnoirea minții* [ἐγκαινισμὸν τῆς Ἐκκλησίας – ἀνακαίνωσιν τοῦ νοοῦ, PG 29, 308A]. Prima echivalență semantică ne descoperă nivelul făptuirii în viața creștină, al cărui criteriu este acordul cu Dumnezeu prin rațiunea spiritualizată. A doua echivalență reliefează dimensiunea pnevmatologică a vieții umane. Sintagma „reînnoirea minții” este explicată ca rezultat al lucrării Duhului Sfânt în fiecare om care alcătuiește „trupul Bisericii lui Hristos” [τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, PG 29, 308A]. După această importantă precizare, Sfântul Vasile introduce o metaforă muzicală prin care exprimă lucrarea dumnezeiască, catarctică și taumaturgică în viața creștinului integrat în Biserica lui Hristos:

„Este, însă, și o armonie dumnezeiască și muzicală [ἡ θεία καὶ μουσικὴ ἁρμονία], nu aceea care are unele cuvinte ce înveselesc auzul, ci aceea care potolește și îmblânzește duhurile cele rele care supără sufletele cele ușor de ispitit”²³.

„Armonia dumnezeiască și muzicală” este un echivalent expresiv pentru lucrarea dumnezeiască care curățește, limpezește și aduce liniște în sufletul uman prin acțiunea ei directă asupra lui. „Armonizarea” spirituală este un efect al lui Dumnezeu asupra omului. Sfântul Vasile adaugă o explicație prin care specifică rolul fundamental al lui Dumnezeu în privința stării sufletului aflat „în armonie” cu faptele [πᾶσαν δὲ ἁρμόζουσιν τοῖς πράγμασιν ἡμῶν κατάστασιν οἷον εἰ περιτίθεμεν τῷ Θεῷ, PG 29, 308B]. Armonia interioară a sufletului reflectată în cea exterioară, prin fapte, nu este o stare psihologică, ci duhovnicească, susținută de Dumnezeu prin relația personală a omului cu El. Echilibrul uman este datorat lui Dumnezeu, motiv pentru care Sfântul Vasile cel Mare insistă asupra necesității cultivării trăirii personale în relație cu El.

„Armonia” este legată de „ritm”, care conferă muzicii vitalitate²⁴. Când vorbește despre felul în care toți cei cuvioși [ῥῆσοι] îi cântă lui

23. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Αρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ. Ψαλμὸς ὡδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβὶδ*, J. P. Migne, PG 29, 308A; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul XXIX. Psalmul cântării de la inaugurarea casei lui David*, 1, p. 90.

24. Dumitru BUGHICI, *Dicționar de forme și genuri muzicale*, ediție revăzută și adăugită, Editura Muzicală, București, 1978, p. 280.

Dumnezeu psalmi, Sfântul Vasile adaugă și faptul că îi pot cânta „armonios”, „urmând ritmurile cele duhovnicești” [δύνανται ψάλλειν τῷ Θεῷ τοῖς ρυθμοῖς τοῖς πνευματικοῖς ἀρμοζόντως ἀκολουθοῦντες, PG 29, 312C]. Din perspectivă teologică, am putea spune că „ritmurile duhovnicești” exprimă viața Persoanelor Preasfintei Treimi, armonia energiilor Lor necreate care ridică înțelegerea și viața umană la nivelul spiritual al sesizării și al conlucrării cu ele prin pătrunderea în cadența lor dumnezeiască. Sintagma „urmând ritmurile cele duhovnicești” din textul patristic semnifică acordul dintre oamenii înduhovniciți și Duhul lui Dumnezeu atunci când cântă lui Dumnezeu psalmii insuflați de El. Sfântul Vasile dorește să spună că numai prin pătrunderea în ritmul Duhului Sfânt se poate înălța în mod „armonios” cântare lui Dumnezeu, deoarece numai într-o astfel de stare omul dobândește echilibrul și simțul spiritual al relaționării cu El.

În comentariul la *Psalmul 48*, Sfântul Vasile cel Mare revine asupra analogiei semantice *om* – *psalterion* pentru a evidenția necesitatea concordanței dintre cuvânt și faptă.

Psaltirea [τὸ ψαλτήριον] este un *instrument muzical* [ὄργανον μουσικόν] care scoate sunete în *armonie* [ἐναρμονίως] cu melodia vocii [ἐκ φωνῆς μελωδίας]. Așadar, *psaltirea cea rațională* [λογικὸν ψαλτήριον] se deschide mai cu seamă atunci când faptele sunt săvârșite în deplin acord [συμφώνως] cu cuvintele. Acela este *psaltire duhovnicească* [πνευμαρικὸν ψαλτήριον], cel care a făcut și a învățat; acela își deschide în psaltire [n.n.: în psalmi, cf. ἐν ψαλμοῖς] gândul, pentru că poate adăuga la învățăturile lui propria sa pildă. Și pentru că știe că în viața lui nu este nimic *nearmonios* [μηδὲν ἀνάρμοστον], nimic care să sune urât [μηδὲ ἐκμελές] la ureche, poate rosti cu îndrăznire aceste cuvinte: [...] ²⁵.

Conform acestui text, omul este analizat din două ipostaze complementare: rațională și duhovnicească. Comparația cu psalterionul are rolul de a exprima ideea de acord care trebuie să existe între *cuvânt* și *faptă*, tot așa cum, în cazul instrumentului muzical, există între *sunet* și *melodia vocii* umane. În sens figurat, analogiile *om* –

25. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ' ΨΑΛΜΟΝ. Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβίδ, J. P. Migne, PG 29, 436C; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul XLVIII. Psalm al fiilor lui Core*, 2, p. 201.

psaltire rațională [λογικὸν ψαλτήριον] și *om* – *psaltire duhovnicească* [πνευμαρικὸν ψαλτήριον] indică două nivele de gândire și acțiune ale omului în funcție de pregătirea și formarea lui spirituală. Echivalența dintre „nimic nearmonios” [μηδὲν ἀνάρμοστον] și „nimic distonant” [μηδὲ ἐκμελές] semnifică viața umană ordonată și împlinită din punct de vedere spiritual. Analogia semantică *om* – *psalterion* vizează în general structura umană și în particular indică categoria oamenilor care prin formare spirituală au ajuns la nivelul armoniei dintre gând, cuvânt și faptă. Ea indică într-un mod expresiv vocația omului de a trăi ca ființă spirituală în deplină armonie cu Dumnezeu, cu sine și cu semenii.

2. Analogia *mintea* – *psalterion* [νοῦς – ψαλτήριον]. Analogia *mintea* – *psalterion* exprimă un nou nivel al înțelegerii spirituale a omului. Referința la *Psalmul* 91, 3, conexă cu versetul 2 al *Psalmului* 32, îl determină pe Sfântul Vasile cel Mare să revină asupra analogiei semantice dintre om și instrumentul muzical la care erau interpretați psalmii. Spre deosebire de echivalările semantice anterioare ale *psalterionului*, de această dată Sfântul Vasile cel Mare propune o interpretare centrată pe mintea umană [νοῦς], al cărei rol în viața duhovnicească este contemplarea lui Dumnezeu:

„Dar trebuie mai întâi să săvârșești lucrurile prin trup [τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας], să le săvârșești în armonie cu Dumnezeu Cuvântul [ὥστε ἀρμονίως τῷ θεῷ λόγῳ], ca așa să te urci la contemplarea celor spirituale [ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῶν νοητῶν]. Poate că *mintea* [ὁ νοῦς], care caută cele de sus [τὰ ἄνω], se numește *psaltire* [ψαλτήριον], pentru că felul cum e construit acest instrument muzical își are puterea sunetelor în partea de sus. Faptele trupului aduc oarecum jos laudă lui Dumnezeu; dar tainele care se vestesc cu mintea își au de sus pricinile, pentru că le inspiră Duhul. Așadar, cel care are ochii ațintiți la toate poruncile și face din ele un fel de *concert* [συνωδίαν] și *simfonie* [συμφωνίαν], acela *cântă* lui Dumnezeu [ψάλλει τῷ θεῷ] dintr-o *psaltire cu zece strune* [δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ], pentru că zece sunt și poruncile cele generale, scrise la cea dintâi dare a Legii”²⁶.

26. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Αρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ. Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβίδ, J. P. Migne, PG 29, 328A; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul XXXII*, 2, p. 108.

Ingenioasa analogie *minte – psalterion* este fundamentată pe asemănările identificate de Sfântul Vasile între lucrările și funcțiile minții umane și structura psalterionului cu zece corzi. „Armonia”, termenul muzical introdus în explicarea făptuirii, exprimă conlucrarea omului cu Dumnezeu de la nivelul elementar al vieții duhovnicești. Armonia spirituală realizată în faza practică a vieții creștine este baza de la care se urcă la nivelul contemplativ în care mintea, comparată cu psalterionul, inspirată de Duhul Sfânt devine un receptacol al tainelor dumnezeiești.

Inedit este și al doilea înțeles al psalterionului. Același instrument muzical care semnifica „mintea” căutătoare la „cele de sus”, deoarece „puterea sunetelor” psalterionului se află „în partea de sus”, simbolizează și Decalogul, datorită alcătuirii lui din zece corzi. Atenția la poruncile lui Dumnezeu este asemănată cu un „concert” și o „simfonie” prin care omul „cântă lui Dumnezeu” cu mintea și cu fapta. Înțelegerea și împlinirea rațiunilor dumnezeiești din poruncile revelate exprimă un acord al minții umane cu gândurile lui Dumnezeu, tradus de Sfântul Vasile cel Mare prin termeni muzicali care semnifică deplina concordanța a omului cu Dumnezeu și bucuria pe care o simte atunci când Îi înțelege voința și lucrarea.

Aceste imagini muzicale alese de Sfântul Vasile cel Mare ca mijloace de exprimare alternative la limbajul teologic, specializat, au rolul de a sensibiliza fibra interioară a omului pentru a rezona la realitățile spirituale prin asumarea unei viețuiri duhovnicești.

3. Analogia *suflet – psalterion* [ψυχή – ψαλτήριον]. În prologul comentariului la *Psalmul 45*, explicând titlul *Pentru cele ascunse*, Sfântul Vasile cel Mare spune că se referă la cuvintele care „nu pot fi rostite” datorită caracterului lor tainic [ὕπὲρ ἀπορρήτων, καὶ τῶν ἐν μυστηρίῳ κεκρυμμένων, PG 29, 416B], continuând apoi cu modul descoperirii lor.

„Când vei ajunge la fiecare verset al psalmului, vei afla taina cuvintelor; vei afla că nu oricine, la întâmplare, poate privi tainele dumnezeiești, ci numai acela care poate fi **instrument muzical armonios** al făgăduinței [τῆς ἐπαγγελίας ἐναρμόνιον ὄργανον], încât, în loc de **instrumentul muzical numit psaltire** [ἀντι ψαλτηρίου], **sufletul** lui să fie mișcat

[κινεῖσθαι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν] prin lucrarea Sfântului Duh [ὑπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος αὐτῇ ἁγίου Πνεύματος]²⁷.

În cadrul explicației, ierarhul capadocian introduce două referințe la instrumentele muzicale. Prima, de ordin general se referă la omul înduhovnicit [*om – instrument muzical armonios*], iar a doua, particularizată, vizează analogia *suflet – psalterion*. Frumusețea acestei imagini constă în maniera în care Sfântul Vasile cel Mare reușește să exprime prin termeni artistici din sfera muzicii relația dintre sufletul uman și lucrarea Sfântului Duh asupra lui. Din explicația dată se desprinde o constatare duhovnicească despre sensul spiritual antropologic. Înțelegerea cuvintelor psalmilor, inspirate, se descoperă omului care a devenit organ al Duhului Sfânt și al cărui suflet este mișcat de lucrarea Sa.

4. Analogia *om – fluier / flaut* [ἄνθρωπος – αὐλός]. Spre deosebire de analogia anterioară, analogia semantică *om – fluier* este particularizată de Sfântul Vasile cel Mare la o singură categorie umană. Ea se referă la profeți, care prin desăvârșita lor ascultare de Dumnezeu au devenit instrumente ale Duhului Sfânt.

„**Fluierul** [ὁ αὐλός] este un instrument muzical [ὄργανον μουσικόν] care are nevoie de suflare [πνεύματι], ca să poată scoate melodia [μελωδίαν]. De aceea socot că orice profet se numește în chip figurat **fluier** [αὐλὸν τροπικῶς], din pricină că este pus în mișcare de Sfântul Duh [ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κίνησιν]”²⁸.

Sensul propriu al fluierului contribuie la înțelegerea motivației alegerii lui pentru explicarea relației profetului cu Persoana Sfântului Duh. Comparația are rolul de a pune în lumină interacțiunea tainică a profetului cu Persoana Sfântului Duh ca urmare a totalei lui lepădări de sine. Asemenea instrumentului care se lasă purtat de interpret,

27. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Αρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ. Ψαλμός ψδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβίδ*, J. P. Migne, PG 29, 416B-C; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul XLV. La sfârșit. Pentru fiii lui Core. Psalm pentru cele ascunse*, 1, pp. 183-184.

28. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Αρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ. Ψαλμός ψδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβίδ*, J. P. Migne, PG 29, 321A; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul XXIX. Psalmul cântării de la inaugurarea casei lui David*, 7, p. 102.

profetul se pune la dispoziția Sfântului Duh, lăsându-se mișcat de voia Sa și dându-I voie să Se manifeste prin el.

5. Analogia *om – chitară* [ἄνθρωπος – κιθάρα]. Analogia *om – chitară* exprimă în mod special armonizarea lucrărilor trupului înțeleasă ca laudă adusă lui Dumnezeu. Ea apare în contextul explicării *Psalmului 32, 2*, în care credincioșii sunt invitați să-L laude pe Dumnezeu „în chitară” și să-I cânte „în psaltire cu zece strune” [PG 29, 325C].

„Mai întâi trebuie să lăudăm pe Domnul **în chitară** [έν κιθάρα], adică să facem să fie armonioase lucrările pe care le facem cu trupul [τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας ἀποδοῦναι ἐναρμονίως]. Și pentru că am păcătuit cu trupul, când am făcut mădularele noastre roabe păcatului spre fărâdelege, tot cu trupul vom și lăuda, folosindu-ne de el ca de un instrument muzical [τῷ αὐτῷ κεχρημένοι ὀργάνῳ] spre iertarea păcatului”²⁹.

Comparația trupului cu un instrument muzical reliefează capacitatea lui de a se manifesta în armonie, de a asculta de Dumnezeu și de a lucra fapte bune. Textul pune în lumină valoarea trupului uman care se poate redresa spiritual după regretabilele înrobiri față de păcate și poate deveni instrumentul vindecării din propriile căderi.

Versetul 3 al *Psalmului 32* [*Cântați Domnului cântare nouă*] este explicat de Sfântul Vasile cel Mare în sens spiritual, cu referire la înnoirea personală, umană, și dogmatic, cu referire la Întruparea Domnului, renașterea și reînnoirea spirituală a lumii și vestirea tainelor învierii [PG 29, 328C]. Înțelegerea teologhisirii creștine ca o *cântare nouă* [ἄσμα καινόν] denotă o percepție doxologică, de adâncime a ei. Rod al înnoirii spirituale, teologhisirea are înțelesul de „cântare nouă” datorită conținutului ei dumnezeiesc, revelat, care antrenează integral ființa umană în cunoașterea și trăirea lui și a sursei lui.

SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL [330 – † cca 389/ 390] introduce în *Cuvântarea a doua teologică* [28.6] o referință la un instrument muzical cunoscut culturii artistice grecești, pentru a transmite învățătura teologică despre existența lui Dumnezeu percepută prin intermendiul creației Sale. Chitara este termen de comparație ales pentru înțelege-

29. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ. Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβίδ, J. P. Migne, PG 29, 325C; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul XXXII*, 2, pp. 107-108.

rea lui Dumnezeu în calitate de Căuză făcătoare și susținătoare a naturii.

„Că Dumnezeu este, și că este cauza făcătoare și susținătoare a tuturor împreună, ne învață privirea și legea (ordinea) naturii. Privirea, îndreptându-se spre cele văzute și armonios stabilite și totodată în mișcare și, ca să spun așa, mișcate și purtate în chip nemișcat, deduce din cele văzute și astfel rânduite pe Autorul lor. Căci cum s-ar fi produs și ar subzista acest întreg, dacă nu le-ar fi dat ființă și nu le-ar susține împreună Dumnezeu? **Căci văzând cândva o chitară [κιθάραν] împodobită cu cea mai mare frumusețe** [tr. n. *și bine acordată și în stare bună*] [κάλλιστα ἡσκημένην καὶ τὴν ταύτης εὐαρμοστίαν καὶ εὐταξίαν] **și auzind armonia ei** [tr. n. *melodia chitarei, cf. ἡ τῆς κιθαρωδίας αὐτῆς*], **nu va putea să nu știe de făcătorul ei și cântărețul ei** [tr. n. *și de chitaristul care cântă la ea, τὸν τῆς κιθάρας δημιουργὸν καὶ τὸν κιθαρωδὸν*], **trecând la el cu înțelegerea, chiar dacă nu-l cunoaște prin vedere?** Așa ne este vădit și nouă Cel ce a făcut și mișcă și susține cele făcute, chiar dacă nu e cuprins cu înțelegerea”³⁰.

Dacă s-ar elimina referința la chitară din textul Sfântului Grigorie, am vedea că înțelegerea mesajului teologic nu suferă nicio scădere. Ne-am putea întreba atunci, de ce soborul teolog din Nazianz a preferat să introducă în demonstrația sa teologică o figură de stil care nu este indispensabilă înțelegerii explicației sale? Răspunsul ar putea fi găsit în intenția sa pastorală și în sensibilitatea sa față de cultura în care s-a format. Cauza creatoare, armonia și ordinea sunt elementele comune naturii și instrumentului muzical menționat de Sfântul Grigorie Teologul. Echivalențele semantice *natură creată – chitară*, respectiv *Dumnezeu – autorul și interpretul la chitară* fac parte din strategia sa persuasivă și misionară de transmitere a dreptei credințe unor oameni formați în aceeași cultură ca și el, dar neexersați în contemplația teologică. Referința la chitară poate fi înțeleasă ca un mijloc lingvistic

30. GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *Discours 27-31 (Discours théologiques)*, col. *Sources Chrétiennes*, N° 250, introduction, texte critique, traduction et notes par Paul Gallay, Les Éditions du Cerf, Paris, 1978, *Περὶ θεολογίας/ Discours 28. Deuxième Discours théologique*, p. 110/ 111 - 112/ 113; SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *A doua cuvântare teologică*, 28.6, în : SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Cele cinci cuvântări teologice*, traducere din limba greacă, introducere și note de pr. Dumitru Stăniloae, Editura Anastasia, București, 1993, p. 25.

expresiv prin care intenția sa teologică a devenit accesibilă unui public larg, pe care a dorit să-l ridice la un nivel mai înalt de înțelegere a lumii văzute.

SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI [335 – † cca 395] face referință la instrumentele muzicale specifice timpului său [*βάρβιτος*³¹ – *lăută*, *αύλος* – *flaut*, *κιθάρα* – *chitară*, *λύρα* – *liră*] atunci când explică relația *organ* – *funcție* din structura umană, în faimosul său tratat, *Despre alcătuirea omului*. Comparația la care recurge pune în lumină precizia cu care Dumnezeu a creat trupul uman, astfel încât prin el omul să-și poată exprima însușirile componentei lui cugetătoare. El spune că întrucât omul este o ființă cugetătoare [*λογικόν τι ζῶον*], se cuvenea să i se cre-eze „un organ al trupului” [*τὸ τοῦ σώματος ὄργανον*] potrivit laturii lui inteligibile³². Cuvântul „organ” [*τὸ ὄργανον*] este elementul comun din explicația teologică și din comparația din sfera muzicii, făcută de Sfântul Grigorie pentru a așterne într-un mod mai plastic gândul cel veșnic al Sfintei Treimi cu privire la om. Referința la precizia cu care muzicienii [*τοὺς μουσικοὺς*] își aleg instrumentele pentru a-și interpreta genurile muzicale [*τὸ τῶν ὀργάνων εἶδος τὴν μουσικὴν*] și observația că ei nu le folosesc la întâmplare [*οὔτε διὰ βαρβίτων αὐλοῦντας, οὔτε ἐν αὐλοῖς κιθαρίζοντας*, PG 44, 148C] sunt mărturii ale intenției explicative și apologetice a Sfântului Grigorie în legătură cu modul suprafiresc al alcătuirii omului.

Sfântul Grigorie al Nyssei utilizează același tip de comparație și în cadrul explicării rolului instrumental al trupului în raport cu mintea și cugetarea [PG 44, 149B-C]. Preocupat de relația dintre intelect și trup, Sfântul Grigorie evidențiază necesitatea compatibilității lor structurale în vederea conlucrării lor. El afirmă că mintea umană [*ὁ νοῦς*], fiind inteligibilă și netrupească [*νοερὸν τι χρῆμα καὶ ἀσώματόν*] are nevoie de un suport material pentru a se manifesta [*φανερουμένης*, PG 44, 149B]. În acest punct al explicației, Sfântul Grigorie recurge la o

31. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, p. 348.

32. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ*, VIII., J. P. Migne, PG 44, 148C; GRÉGOIRE DE NYSSE, *La création de l'homme*, VIII, Traduction par J.-Y. Guillaumin, Collection «Pères dans la foi», Desclées de Brouwer, Paris, 1986, p. 59.

comparație pentru a exprima modul în care mintea interacționează cu organul special făcut pentru a se face cunoscută. Ea este asemănată cu un „plectru” menit să atingă organele vorbirii [ἵνα πλήκτρον δίκην τῶν φωνητικῶν μορίων ἀπτόμενος, PG 44, 149B] pentru a-și exterioriza mișcările interioare prin sunete [τῶν φθόγγων τυπώσεως ἐρμηνεύση τὴν ἔνδοθεν κίνησιν, PG 44, 149C]³³.

Echivalarea semantică *mintea* – *plectru* [νοῦς – πλήκτρον] exprimă rolul activ al minții în raport cu organul vorbirii pe care-l acționează în ritmul gândirii și trăirii ei. Asemenea unui muzician [ὥσπερ τις μουσικῆς] care, lipsit din cauza unei boli de voce, i-ar da unui interpret compozițiile sale pentru a-și face arătată arta prin flaut și liră [δι’ αὐλῶν ἢ λύρας], *mintea* [ὁ ἀνθρώπινος νοῦς], fiind descoperitoare a tot felul de gânduri [παντοδαπῶν νοημάτων], dar neputând să-și arate impulsurile cugetării [τὰς τῆς διανοίας ὁρμάς] sufletului care înțelege prin simțirile trupești [διὰ σωματικῶν αἰσθήσεων ἐπαϊούση τῇ ψυχῇ], procedează ca un priceput acordor [ἀρμοστής ἔντεχνος] și atinge aceste organe ale vorbirii care exprimă prin sunete [ῥῆγῆς] gândurile tainice [τὰ κεκρυμμένα νοήματα]³⁴. De la comparație Sfântul Grigorie trece la altă figură de stil. Privind cu ochi de artist corpul omenesc, Sfântul Grigorie al Nyssei urcă la alt nivel de exprimare. El înțelege „muzica” [ῥῆ μουσικῆ] în privința organismului uman [περὶ τὸ ἀνθρώπινον ὄργανον] ca un „amestec” [σύμμικτος] de „flaut și liră” [αὐλοῦ καὶ λύρας], care răsună simfonic ca într-un concert [ὥσπερ ἐν συνῳδίᾳ τινὶ κατὰ ταῦτὸν ἀλλήλοις συμφθεγγομένων]³⁵. „Muzica” semnifică în acest context armonia psiho-fizică proprie structurii umane. Descrierile anatomice și fiziologice preluate din medicina antică sunt îmbodobite cu figuri de stil având rolul de a susține această constatare. Producerea vocii este asemănată cu sunetul „lirei” [μιμεῖται πῶς τὴν διὰ τοῦ αὐλοῦ γινομένην φωνήν, PG 44, 149D]. Образul [παρειά], limba [γλῶσσα] și structura faringelui [τὸν φάρυγγα διασκευῇ] în mișcarea lor acționată de voință amintesc de mișcările variate ale corzilor „plectrului” [ταῖς

33. GRÉGOIRE DE NYSSE, *La création de l’homme*, IX, p. 61.

34. GRÉGOIRE DE NYSSE, *La création de l’homme*, IX, p. 61-62.

35. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, IX., J. P. Migne, PG 44, 148C.

νευραῖς τοῦ πλήκτρον κίνησιν, PG 44, 149D-152A)³⁶. Buzele [χειλέων] când se deschid și se închid fac același lucru ca degetele [διὰ τῶν δακτύλων] asupra flautului [τοῦ αὐλοῦ] pentru a controla aerul și a regla armonia melodiei [ἁρμονίαν τοῦ μέλους]³⁷.

Analogii între morfologia organelor trupului omenesc și instrumentele muzicale se întâlnesc și în alte contexte exegetice în scopul evidențierii vocației doxologice a omului în raport cu Dumnezeu. În comentariul *La titlurile Psalmilor* [cap. III], Sfântul Grigorie al Nyssei explică legătura dintre Dumnezeu și creația Sa prin termeni preluați din limbajul muzical³⁸. Cu o uimitoare abilitate introduce în demonstrația sa concepte preluate din filosofia, muzica și medicina greacă. A îmbinat calea directă a explicării importanței fundamentale a cultivării relației omului cu sursa lui vitală, primordială, cu cea indirectă, a referințelor la cultura laică, reușind să pună în lumină acordul dintre ele printr-o hermeneutică centrată pe principii comune. Mai bine zis, a luminat cu învățăturile dumnezeiești, revelate, gândurile omenești ale filosofiei grecești despre raportul *Dumnezeu – cosmos – om*. Pornind de la conceptul filosofic de „lume mică” [μικρός τις κόσμος/ *microcosmos*], prin care omul era înțeles în raport cu „lumea mare” [μεγάλου κόσμος/ *macrocosmos*, PG 44, 440C] creată de Dumnezeu, Sfântul Grigorie al Nyssei ajunge pe cale silogistică la concluzia că omul, reflectând în sine elementele macrocosmosului, ordinea și armonia lui, are o structură special gândită și proiectată de Creatorul lui pentru activitatea doxologică.

Termenii recurenți în această demonstrație sunt „muzica”, „ritmul”, „armonia” și „simfonia”, proprii în înțeles spiritual atât cosmo-

36. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, IX., J. P. Migne, PG 44, 152A: ταῦτα πάντα τὴν ἐν ταῖς νευραῖς τοῦ πλήκτρον κίνησιν ὑποκρίνεται ποικίλως καὶ πολυτρόπως.

37. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, IX., J. P. Migne, PG 44, 152A; GRÉGOIRE DE NYSSE, *La création de l'homme*, IX, p. 62.

38. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΡΩΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΗΝ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ, III., J. P. Migne, PG 44, 440A-444D; GRÉGOIRE DE NYSSE, *Sur les titres des Psaumes*, col. *Sources Chrétiennes*, N° 466, introduction, texte critique traduction, notes et index par Jean Reynard, Les Édition du Cerf, Paris, 2002, pp. 172/173-182/183.

sului, cât și omului. Ordinea universului este comparată cu „o armonie muzicală” [*ἁρμονία τίς ἐστὶ μουσική*, PG 44, 440C] care presupune un acord interior perfect între elementele componente eterogene [*κατὰ τινα τάξιν*] și un „ritm” [*ῥυθμὸν πρὸς ἑαυτὴν ἡρμοσμένη*] prin care se menține „simfonia” [*συμφωνίας ταύτης διασπώμενη*] lor. Exemplul celui care potrivește cu „plectrul” „tonurile cu artă” [*πλήκτρον γίνεται τοῦ τεχνικῶς ἀπτομένου τῶν τόνων*] și emite cântecul „din note variate” [*τὸ μέλος ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν φθόγγων προάγοντος*, PG 44, 440C], în absența cărora ar fi imposibil de realizat este introdus în explicația sa despre compoziția universului alcătuit din elemente eterogene care interferează și lucrează printr-un „ritm ordonat și imuabil” [*τεταγμένου τε καὶ ἀπαραβάτου ῥυθμοῦ*] buna armonie a părților față de întreg [*τὴν τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον εὐαρμοσίαν*, PG 44, 440D] din care rezultă „melodia prea armonioasă a lumii” [*τὴν παναρμόνιον ταύτην ἐν τῷ παντὶ μουσουργεῖ μελωδίαν*] sau „cântarea cerurilor” [*τῆς οὐρανῶν ὑμνωδίας*, PG 44, 440D] percepută contemplativ cu mintea disociată de simțul auditiv.

Termenul întrebuințat pentru modul de existență al creației este „imnul”, în sens figurat. „Imn al slavei” lui Dumnezeu [*θεοῦ δόξης*] este „simfonia” [*συμφωνία*] întregii creații [*κτίσεως*] produsă de „ritmul” [*ῥυθμῷ*, PG 44, 441A] elementelor constitutive, iar „imnul Puterii atotstăpânitoare” [*τὸ πᾶν διακρατούσης δυνάμεως ὑμνωδίαν*, PG 44, 441B] este „un fel de muzică” bine armonizată [*εὐαρμοστιά μουσική τίς*] rezultată din buna îmbinare a însușirilor creației [*στάσις – κίνησις/ stare – mișcare*, PG 44, 441A-B]. Exemplul biblic pentru sesizarea acestor armonii echivalate cu muzica cosmosului este dat de regele și prorocul David, despre care Sfântul Grigorie presupune că ar fi ascultat cântecul ceresc, „a auzit descrierea Slavei lui Dumnezeu, Cel ce face aceste armonii în ceruri” [*cf. Ps 18.2*] și a cunoscut „imnul dumnezeiesc” care stăpânește creația [*cf. Ps 148.1*, PG 44, 440D – 441C].

Contemplația naturală prin care omul urcă cu înțelegerea la cunoașterea lui Dumnezeu este înțeleasă în acest context ca o „muzică” rezultată din armonia lumii întreținute de Creatorul ei. De ce o „muzică”? Pentru că transmite bucurie și liniște, descoperindu-i Autorul.

Din perspectivă cosmologică, arhetipul „muzicii” [*πρώτη τε καὶ ἀρχέτυπος καὶ ἀληθής*] este pentru Sfântul Grigorie „acordul” reciproc

al elementelor constitutive creației, marcat de ordine și frumusețe [σύμῃνοιά, συμπάθεια, τάξει, κόσμῳ, ἀκολουθίᾳ], susținut de Dumnezeu, numit „acordul întregului” [ὁ τοῦ παντός ἀρμωστής, PG 44, 441C].

Termenii muzicali sunt întrebuințați în această explicație în sens figurat. Prin ei Sfântul Grigorie a dorit să exprime frumusețea și deplină stabilitate a creației susținute de Dumnezeu. Însă nu creația este obiectivul principal al Sfântului Grigorie în acest context, ci omul în relația lui cu Dumnezeu. Fiind considerat din punct de vedere filosofic „microcosmos”, iar din perspectiva revelației dumnezeiești „chipul” Celui Care a alcătuit lumea [τεχνίτης καὶ δημιουργός, PG 44, 441C], omul contemplă în sine însușirile contemplate din creație [PG 44, 441C-D], redate în mod figurat prin termeni preluați din limbajul muzical. Conform principiului analogiei, omul vede în alcătuirea firii sale, „toată muzica din univers” [πᾶσα ἡ ἐν τῷ παντὶ θεωρουμένη μουσική καθορᾶται, PG 44, 441D], adică armonia, frumusețea și stabilitatea susținute de Dumnezeu. Sfântul Grigorie își continuă explicația despre rațiunea muzicală antropologică încât ajunge să susțină analogia dintre morfologia organelor corpului omenesc și anumite instrumente muzicale [ἀρτηρίας αὐλὸν / arteră – fluier; ὑπερώας μαγάδα/ cerul gurii – harpă; γλώττης καὶ παρειῶν καὶ στόματος, ὡς διὰ χορδῶν καὶ πλήκτρον κιθαρωδία/ limbă, maxilare, gură – corzi, chitară, plectru, PG 44, 444A].

Toată această demonstrație își găsește semnificația spirituală în ideea conformității naturale și structurale a omului cu muzica. Spunând că „muzica este conformă cu natura noastră” [τὸ κατὰ φύσιν ἡμῖν οὖσα ἡ μουσική, PG 44, 444A], Sfântul Grigorie a avut în vedere, în sens propriu, rolul ei spiritual, terapeutic [PG 44, 444A], iar în sens spiritual, viața virtuoză [PG 44, 444B], care îi aduce omului armonie, echilibru, frumusețe și stabilitate.

Explicarea versetelor Ps 150, 1, [Lăudați pe Dumnezeu întru sfinții Lui, PG 44, 481D], Ps 150, 3, [Lăudați pe Dumnezeu în glas de trâmbiță, PG 44, 484A] și Ps 115, 4, [Lăudați pe Domnul în chimvale bine răsunătoare, PG 44, 484A] reprezintă un alt prilej pentru Sfântul Grigorie de a reveni la terminologia muzicală³⁹. În acest context „trâmbița” [σάλπιγξ-

39. GRÉGOIRE DE NYSSE, *Sur les titres des Psaumes*, IX.27, pp. 256/257.

γος] la care se cântă cu voce ridicată simbolizează „armonia universului prin varietate” și „diversitatea virtuților”, devenind pentru Dumnezeu „un instrument” [ὄργανον] acordat „în ritmul melodiei” [ἐν ῥυθμῷ μελωδίας]⁴⁰. În sens figurat Sfântul Grigorie le asimilează cu „psaltirea și chitara” [ψαλτήριόν τε καὶ κιθάραν], care semnifică mijloace spirituale de despătimire pentru om, prin care se realizează acordul cu „corurile cerești” [μεγαλοφωνία ταῖς οὐρανίαις χορείαις, PG 44, 484A]. Atât expresia „sunetul propriilor corzi” [ἰδίῳν χορδῶν τὸν ἦχον] cât și „corurile cerești” sunt întrebuițate de Sfântul Grigorie în sens figurat. Corzile [χορδαί] sunt echivalate semantic cu puterea fiecărei virtuți de a împiedica aplecarea către viciu și relaxarea [τὸ ἐν ἐκάστη ἀρετῇ πρὸς κακίαν ἀνένδοτόν τε καὶ ἀχάλαστον, PG 44, 484A], rezistența spirituală fiind un mijloc prin care se ajunge la „o cântare” în care este implicat și „chimvalul” [τὸ κύμβαλον], ale cărui sunete deșteaptă râvna pentru „corul dumnezeisc” [θείαν χοροστασίαν, PG 44, 484B].

Lauda Domnului „în chimvale bine răsunătoare” este înțeleasă în sens figurat prin înrudirea firii umane cu cea a îngerilor [PG 44, 484B]. Echivalarea semantică a îngerilor și oamenilor cu „chimvalul” indică chemarea lor la cântare de laudă, armonioasă și simfonică adusă lui Dumnezeu [PG 44, 484B]. Acordul cu îngerii este posibil prin revenirea omului la starea cea dintâi, în care în unitate „vor cânta” lui Dumnezeu un imn de mulțumire pentru iubirea Sa de oameni [τῇ φιλανθρωπίᾳ εὐχαριστίᾳ τῷ Θεῷ γινομένην διὰ παντὸς ἀνυμνήσει, PG 44, 484B]. Constatarea Sfântului Grigorie vizează un nivel spiritual înalt, cu valențe eshatologice, când răutatea va fi definitiv înlăturată și toate vor fi sfinte și „vor cânta simfonic lui Dumnezeu” [πάντα ἐν τοῖς οὐσιν ἅγια ἔσται, καὶ πάντα πρὸς τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ συμφωνήσῃ, PG 44, 485B]. Starea ultimă și cea mai înaltă a omului este prezentată de Sfântul Grigorie sub forma unei „simfonii” îndreptate către Dumnezeu:

„Când se va armoniza într-un singur cor [μίαν χοροστασίαν συναρμοσθῇ] toată zidirea făpturilor celor de sus și a celor de jos, când făptura cea înțelegătoare care acum este împărțită și împrăștiată de păcat va săvârși cântarea cea frumoasă a simfoniei noastre [τὸν ἀγαθὸν ἦχον ἐκ τῆς

40. GRÉGOIRE DE NYSSE, *Sur les titres des Psaumes*, IX.27, pp. 256/257.

ἡμετέρας συμφωνίας]; când firea omenească se va uni cu cea îngerească și oștirea dumnezeiască ridicându-se din învălmășeala luptei, după uciderea dușmanului, va cânta cu glas mare un imn de biruință Biruito-
rului [τῷ τροπαιούχῳ τὸ ἐπινίκιον], atunci toată suflarea va fi o singură
laudă [πάσης πνοῆς ὁ αἶνος εἰς], care va prelungi harul până în veci. Și
prin amplificare va mări neconținut acea fericire, care este cea adevăra-
tă“ [PG 44, 485C]⁴¹.

Comparațiile din domeniul muzicii introduse de Sfântul Grigorie în explicațiile sale antropologice au rolul de a exprima rațiunea formei și alcătuirii aparatului fonator uman, în cele mai mici detalii. O idee fundamentală care se desprinde din demonstrația sa este corespondența dintre trupul și sufletul uman, trupul fiind alcătuit ca mijloc de comunicare și manifestare a activității sufletului rațional. În subsidiar, am putea vedea în echivalările semantice la care recurge un răspuns creștin la opiniile despre „factorii” constitutivi ai structurii umane. Ele exclud total hazardul și readuc în prim plan revelația dumnezeiască despre alcătuirea omului. Teologice și logice în același timp, explicațiile Sfântului Grigorie al Nyssei exprimă modul suprarățional care a stat la baza alcătuirii aparatului vorbirii prin care își transmite gândurile prin intermediul cuvântului. Putem vedea în această explicație patristică și un răspuns la ipotezele despre originea omului bazate pe supoziții și scenarii iraționale.

Conform principiului armoniei prezentat de Sfântul Grigorie al Nyssei, s-ar putea spune că explicațiile sale care conțin referințe variate îmbinate cu finețe de artist, constituie „o muzică” teologică, duhovnicească, menită să lumineze mintea prin adevărul și limpezimea ei.

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR [cca 345 – † 407] utilizează în multe contexte teologice și exegetice analogii semantice între om și instrumentele muzicale. Din punct de vedere structural, omul este asemănat cu instrumente muzicale pentru evidențierea sensului existenței lui în raport cu Dumnezeu și cu semenii. Scopul acestor analogii este acela

41. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *La titlurile Psalmilor*, Partea întâi, Capitolul IX, în: SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Scrisori* II, traducere și note de pr. Teodor Bodogae, col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 162-163.

de a pune în lumină, printr-o terminologie inspirată dintr-o artă apreciată de contemporanii lui, faptul că rațiunea spirituală a omului este transmiterea frumuseții, armoniei și a liniștii prin modul lui de a trăi, în relație cu Dumnezeu și cu semenii.

În *Omiliile la Psalmi* întâlnim referințe relevante despre analogia *om – instrumente muzicale*. Vorbind despre felurile rugăciunii, Sfântul Ioan menționează printre însușirile rugăciunii făcute „cu blândețe” [μετὰ πραότητος] „melodicitatea” [λιγυρόν], „armonia” [παναρμόνιον] și măsura [έμμελές]. Aceste însușiri sunt proprii și compozițiilor muzicale de calitate. De ce le aplică însă Sfântul Ioan și rugăciunii făcute într-un anumit mod? Explicația ulterioară conține răspunsul. Pentru a fi cât mai elocvent, Sfântul Ioan solicită destinatarilor un exercițiu de imaginație: să nu-și închipuie, atunci când vor să se roage, că vin „ca la teatru”, ci „ca într-o adunare a lumii întregi, a întregului sobor de îngeri în mijlocul căruia stă Împăratul Care vrea să asculte rugăciunea”⁴². Două comparații antitetice premerg analogiei *om – instrument muzical*. Teatrul, ca spațiu al manifestării deschise a reprezentărilor artistice este întrebuițat în sens figurat în expresia „teatrul îngerilor” [τὸ τῶν ἀγγέλων θέατρον], care desemnează locul pentru rugăciune săvârșită în prezența unei asistențe spirituale, nevăzute, în centrul căreia se află Dumnezeu. Comparația este construită cu scopul de a pune în lumină importanța rugăciunii și atitudinea duhovnicească proprie ei. Din acest motiv, el atrage atenția asupra stării pe care ar trebui să o aibă cel ce se pregătește de rugăciune, comparativ cu teama pe care o au chitaristul [κιθαριστής] și cântărețul la liră [λυρωδός] de a nu falsa [PG 55, 46]. Rugătorul este asemănat cu un instrument muzical cu corzi, a cărui rugăciune făcută și pentru vrăjmași este auzită de Dumnezeu: „Plectru [Πλήκτρον] să ne fie limba [ἡ γλῶττα], nimic neplăcut să nu vorbească, ci măsurat și armonios [έμμελές καὶ παναρμόνιον], cu un cuget potrivit cerurilor. Și apropiindu-se de Dumnezeu, rugându-ne,

42. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΡΜΕΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ Δ΄ ΨΑΛΜΟΝ, 4., ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ, J. P. Migne, PG 55, 45-46; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Psalmul 4*, în: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omiliile la Psalmi*, col. *Patristica*, 1, traducere din limba greacă veche, introducere și note de Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2011, pp. 34-35.

să lovim coarda [τὴν νευράν] pentru vrăjmașii noștri. Căci astfel vom fi ascultați⁴³.

Analogia semantică *plectru – limbă* [πλῆκτρον – γλῶττα] corespunde însușirilor rugăciunii. Deși sensul „corzii” [νευρά] nu este specificat, intenția hermeneutică a Sfântului Ioan nu este greu de înțeles. În timpul rugăciunii săvârșite în prezența lui Dumnezeu și a îngerilor, rugătorul este chemat la armonie spirituală, după exemplul instrumentiștilor. Omul asemănat cu un instrument spiritual înalță către Dumnezeu melodia sufletului, care este rugăciunea. Comparațiile făcute de Sfântul Ioan transmit imaginea omului rugător, al cărui suflet vibrează în prezența lui Dumnezeu și a îngerilor.

Promisiunea de a-I cânta lui Dumnezeu cântare nouă din psaltirea cu zece strune [*Psalmul* 143, 9] făcută de către David este interpretată spiritual ca mulțumire adusă Lui prin fapte spirituale săvârșite prin trup. Analogiile *cântare – mulțumire*, respectiv *psaltire/chitară – trup* scot în evidență însușirea omului rugător de a fi un „instrument” prin care îl laudă pe Dumnezeu prin fapte luminoase.

„În psaltire cu zece strune Îți voi cânta Ție. Adică, Îți voi mulțumi Ție. Atunci era un instrument prin care se aduceau cântări, dar acum, în loc de instrumente și organe, ne folosim de trup. Căci putem cânta și cu ochii, nu numai cu limba, și cu mâinile, și cu picioarele, și cu auzul. Când fiecare dintre aceste organe ale trupului fac cele ce aduc slavă și laudă lui Dumnezeu, cum ar fi, ochii să nu aibă priviri osândite, când mâinile nu se întind pentru răpire, ci pentru milostenie, când urechile sunt pregătite să audă psalmi duhovnicești, când picioarele aleargă la biserică, când inima nu împletește vicleșug, ci iubire, atunci toate mădulele trupului devin psaltire și alăută [ψαλτήριον καὶ κιθάρα τοῦ σώματος τὰ μέλη] și cântă cântare nouă, nu prin cuvinte, ci prin fapte [διὰ πραγμάτων]”⁴⁴.

Explicația Sfântului Ioan transmite un mod al devenirii spirituale a omului în relație personală cu Dumnezeu. Analogia *om – instrumen-*

43. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *ΕΡΜΕΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ Δ΄ ΨΑΛΜΟΝ*, 4., ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ, Pg 55, 46; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Psalmul* 4, p. 35.

44. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΙ΄ ΨΑΛΜΟΝ*, 4., ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ, Pg 55, 463; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Psalmul* 143, pp. 709-710.

te de cântare este valabilă în acest context atunci când omul trăiește euharistic și doxologic față de Dumnezeu prin întreaga sa structură primită de la El, pusă în lucrarea virtuții și a faptelor bune. Ea are rolul de a transmite ideea că omul trăitor în Duhul lui Dumnezeu este un transmițător de frumusețe spirituală, tradusă prin armonie interioară exteriorizată în manifestare, în cuvânt și faptă.

Înțelesul spiritual al analogiei *om – instrument muzical* este pus în lumină și în comentariile la Psalmii 149 și 150. În interpretare analogică, *timpanele* și *psalterionul* [τυμπάνω και ψαλτηρίω, cf. Ps 149, 3] sunt echivalate semantic cu stări duhovnicești prin care omul se apropie de Dumnezeu. *Timpanul* [τύμπανον] simbolizează „omorârea trupului” în sens spiritual, prin despățimire, iar *psalterionul* [ψαλτήριον] semnifică „faptul de a privi spre cer”⁴⁵. Acest simbolism inspirat din spiritualitatea creștină reprezintă o treaptă superioară de interpretare a instrumentelor muzicale menționate de David. Acestea sunt considerate de Sfântul Ioan Gură de Aur un pogorământ făcut de Dumnezeu în Vechiul Testament din cauza slăbiciunii firii umane. Sensul lor se împlinește în Noul Testament, când nu mai sunt indicate, valabile rămând doar semnificațiile lor spirituale. „Cântarea” prin cele două „instrumente” se referă la starea de bucurie potrivită ei [PG 55, 494]. Această interpretare este completată cu înțelesul laudei numelui lui Dumnezeu „în cor” [έν χορῷ, cf. Ps 149, 3], care semnifică modul aducerii ei: „în armonie, cu viața curată” [PG 55, 494].

În comentariul la Psalmul 150, în care sunt menționate cinci instrumente de cântare [σάλπιγξ/trâmbiță, ψαλτήριον/psalterion, κιθάρα/chitară, τύμπανον/timpan, κύμβαλον/chimval], prin care Dumnezeu este lăudat, Sfântul Ioan Gură de Aur precizează scopul spiritual al utilizării lor, care constă în „înflăcărarea cugetării” [διαθερμαίνων τὴν διάνοιαν] și „trezirea” [ἀνεγείρων] spirituală⁴⁶. În sens creștin, „toate instrumentele muzicale” amintite în psalm semnifică pentru Sfântul

45. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΝ΄ ΨΑΛΜΟΝ, 2., ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ, PG 55, 494; ΣΦΑΝΤΟΥ ΙΩΑΝ ΓΥΡΑ ΔΕ ΑΥΡ, Psalmul 149, p. 760.

46. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ, 1., ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ, PG 55, 497.

Ioan „toate măduarele noastre”, ochi, limbă, auz și mâini prin care îl laudăm pe Dumnezeu [PG 55, 497]. Această echivalare semantică exprimă prin particularizare ideea generală a analogiei spirituale *trup – instrument muzical*. Relaționarea Psalmului 150 cu îndemnul Sfântului Apostol Pavel din Romani 12, 1 [Să înfățișați trupurile voastre ca pe o jertfă vie, sfântă, bineplăcută lui Dumnezeu ca închinarea voastră cea duhovnicească] îl conduce pe Sfântul Ioan la evidențierea semnificației antropologice a instrumentelor muzicale. În sens duhovnicesc, omul este înțeles ca „instrument” prin care aduce laudă lui Dumnezeu prin organele trupului și cugetare atunci când funcționează după principiile și criteriile revelației dumnezeiești.

„Atunci omul devine alăută [κιθάρα ἐμμελής ὁ ἄνθρωπος] bine acordată, aducând lui Dumnezeu o cântare duhovnicescă plină de armonie. Și instrumentele [ὄργανα] acelea le-a îngăduit pentru slăbiciunea lor, ca să-i îmblânzească spre dragoste și armonie și să trezească mintea lor să facă cele de folos cu plăcere, vrând să îi aducă la multă sânguință printr-o astfel de călăuzire a sufletului. Dumnezeu, cunoscând trândăvirea și nepăsarea lor, a meșteșugit prin această înțeleaptă metodă să îi trezească pe ei amestecând la osteneala râvnei lor plăcerea cântării”⁴⁷.

În acest context analogia *om – instrument muzical* nu vizează structura umană, ci devenirea spirituală ca urmare a împlinirii învățăturii revelate de Dumnezeu. În sens propriu, instrumentele muzicale au o importanță secundară în raport cu scopul spiritual pentru care sunt întrebuințate în cult. Ele au un rol ajutător, de întreținere a stării duhovnicești a creștinului.

Sfântul Ioan dezvoltă și al doilea înțeles al instrumentelor muzicale din Psalmul 150. Echivalarea semantică dintre instrumentele muzicale și psalmii cu înțelesurile lor [*chimvale – psalmi; chimvale, alăute, trâmbițe – înțelesurile psalmilor*, PG 55, 498] ridică mintea la nivelul percepției revelației dumnezeiești transmise prin aceste imne duhovnicești, motiv pentru care nevoința în utilizarea lor era considerată un câștig pentru cei ce o practica [PG 55, 498].

47. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΜΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ, 1., PG 55, 497; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Psalmul 150*, p. 765.

În omiliile la Sfinții Mucenici Sfântul Ioan Gură de Aur stabilește analogii semantice între cei mai jertfelnici slujitori și următori ai Domnului nostru Iisus Hristos și diferite instrumente muzicale pentru a evidenția totala lor lepădare de sine și disponibilitate față de chemarea lui Dumnezeu din care a strălucit frumusețea viețuirii lor mărturisitoare a adevărului mântuitor.

În cuvântarea encomiastică în cinstea Sfântului Mucenic Ignatie, Purtătorul de Dumnezeu, unitatea învățăturii Sfinților Apostoli transmise de ei și menținută prin lucrarea Duhului Sfânt este asemănată cu o „liră” [λύρα] ale cărei corzi diferite emit prin armonizarea lor o singură cântare:

„Căci după cum într-o liră sunt diferite coarde, dar una e cântarea [ἐν λύρα μὴ διάφοροι μὲν αἱ νευραὶ, μία δὲ συμφωνία], tot astfel și în ceata [tr.n. *corul*, cf. *χορῶ*] Apostolilor felurite sunt persoanele [διάφορα μὲν τὰ πρόσωπα], dar una e învățătura [μία δὲ ἡ διδασκαλία], pentru că unul este și Meșterul [εἷς ὁ Τεχνίτης], Duhul cel Sfânt, Care mișca sufletele aceloră”⁴⁸.

Metafora simfonei „corului” apostolic are tangență cu metafora întrebuințată de Sfântul Ignatie Teoforul în *Epistola către Efeseni*, cu deosebirea că Sfântul Ioan Gură de Aur în locul chitarei introduce un alt instrument muzical, din aceeași categorie. Demn de reținut este că nu Sfinții Apostoli au fost autorii „cântării”, ci Duhul Sfânt este „Artistul” care le-a mișcat sufletele în misiunea lor de propovăduire. Această precizare indică viețuirea duhovnicească a Sfinților Apostoli și capacitatea lor de receptare a insuflării pnevmatice.

În prima *Cuvântare de laudă la Sfântul Mucenic Roman*, Sfântul Ioan Hrisostom introduce două comparații cu instrumente muzicale de categorii diferite, *flautul* și *chitara*, în contextul relatării modului în care mucenicul lui Hristos, lipsit de limbă, din cauza refuzului ido-

48. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΓΚΩΜΙΟΝ Εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Ἰγνάτιον τὸν θεοφόρον, Pg 50, 588; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt de laudă la Sfântul sfințit Mucenic Ignatie, Purtătorul de Dumnezeu, care a fost arhiepiscop al Antiohiei celei Mari*, II, în: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Predici la Sărbători împărătești și Cuvântări de laudă la sfinți*, traducere din limba greacă, pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 375.

latriei, a fost binecuvântat cu „limba harului“, prin care și-a continuat propovăduirea creștină nu cu o voce omenească, ci cu o voce „dumnezeiască [θεία], duhovnicească [πνευματικῇ], superioară firii noastre [μείζονι τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας]“⁴⁹.

„Dacă iei *clapele unui flaut* [αὐλοῦ τὰς γλωττίδας], *flautul* nu mai e bun de nimic; *flautul cel duhovnicesc* [ὁ αὐλὸς ὁ πνευματικὸς] însă nu-i așa; ci chiar dacă i se taie limba, nu numai că nu rămâne fără glas, ci sloboade o melodie mai armonioasă, mai tainică [έμμελεστερον καὶ μυστικώτερον ἢ φέει μέλος] și mai plină de uimire. Același lucru și cu *chitara* [κιθάρας]; dacă îi pierzi *pana* [τὸ πλῆκτρον], nu mai e bun cântărețul, fără de folos e *arta cântatului* [ἡ τέχνη], iar chitara, netrebnică. Aici nimic asemănător, ci cu totul dimpotrivă. *Gura mucenicului era chitara* [κιθάρα τὸ στόμα]; *limba era pana* [πλῆκτρον ἢ γλῶττα]; *sufletul lui era cântărețul* [τεχνίτης δὲ ἡ ψυχὴ]; *mărturisirea lui era arta cântecului* [τέχνη ἢ ὁμολογία]; dar, cu toate că i s-a luat **pana**, adică **limba**, nici **cântărețul**, nici **arta**, nici **chitara** n-au ajuns fără de folos, ci toate și-au arătat puterea lor. Cine a făcut acestea? Cine a arătat aceste lucruri minunate și nemaîntâlnite ? Dumnezeu, singurul Care face minuni (Ps 71, 18)“⁵⁰.

Acest text ilustrează arta oratorică a Sfântului Ioan Hrisostom, în care figurile de stil joacă un important rol în transmiterea expresivă a mesajului teologic. Din cele două instrumente [*flaut, chitară*] introduse ca elemente comparative, Sfântul Ioan alege să interpreteze în sens antropologic doar chitara. Trecerea de la sensul propriu la cel simbolic al instrumentelor muzicale denotă măiestria cu care Sfântul Ioan a utilizat arta cuvântului pentru a evidenția biruirea firii de către mucenic prin puterea lui Dumnezeu. Comparațiile și explicarea chitarei pun în lumină starea minunată pe care a dobândit-o mucenicul după tăierea limbii. Interpretarea antropologică a chitarei indică

49. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΓΚΛΗΜΙΟΝ Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Ῥωμανὸν α', Pg 50, 588; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt de laudă la Sfântul Mucenic Roman*, III, în: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Predici la Sărbători împărătești și Cuvântări de laudă la sfinți*, p. 401.

50. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΓΚΛΗΜΙΟΝ Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Ῥωμανὸν α', Pg 50, 611; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt de laudă la Sfântul Mucenic Roman*, IV, p. 402.

frumusețea mărturisirii prin lucrarea mai presus de fire săvârșită de Dumnezeu asupra Sfântului Roman.

Preferința față de analogia duhovnicească a mucenicului cu chitara se observă și în cea de-a doua cuvântare de laudă în cinstea Sfântului Mucenic Roman. Sfântul Ioan îl compară pe mucenic cu „o chitară” [κιθάρα], care cu „plectrul” chinurilor era mișcat către glas, [cf., τῷ τῶν βασάνων πλήκτρῳ πρὸς φθόγγον κινούμενος, PG 50, 613]. În sens figurat „sunetul” către care era mișcat semnifica „cântarea credinței” [εὐσεβείας τὸ μέλος] pe care mucenicul a mărturisit-o și după amputarea limbii. Sfântul Ioan revine asupra acestei comparații când îl numește pe sfânt „orator care apără fără limbă credința”: „E ca o chitară [κιθάρα πλήκτρον οὐκ ἔχουσα] care laudă pe Creator fără să aibă pană la cântat. Să spună, dar, și fericitul Roman: *Limba mea, pană de scriitor ce scrie iute* (Ps 44.2)”⁵¹.

În explicațiile Sfântului Ioan Gură de Aur echivalențele semantice antropologice și instrumentele muzicale variate indică capacitatea sa de a găsi mijloace stilistice expresive prin care să transmită înțelesuri teologice despre om, în general și despre sfinți, în special.

SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG [949 – † 1022], misticul bizantin insuflat de Dumnezeu nu evită în explicațiile sale figurile de stil, ci le utilizează chiar cu oarecare generozitate. În analogiile în care introduce referințe la instrumente muzicale, Sfântul Simeon, asemenea Sfinților Părinți din primul mileniu creștin, înțelege prin om organul spiritual prin care acționează Dumnezeu. În acest sens, două texte relevante ne descoperă intenția sa de a prezenta legătura spirituală dintre om și Dumnezeu în comparație cu modul funcționării instrumentelor muzicale.

Partea introductivă a *Catehezei a 9-a [Milostenia și viața duhovnicească]* cuprinde o referință la un instrument muzical de suflat numit ὄργανον, alcătuit din tuburi care produc sunete prin acționare manuală. Detaliile oferite de Sfântul Simeon denotă faptul că a văzut un asemenea instrument muzical. Acest instrument este introdus ca termen

51. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΜΑΡΤΥΡΑ ΡΩΜΑΝΟΝ, Λόγος β', PG 50, 615; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvântul al II-lea la Sfântul Mucenic Roman*, II, p. 408.

de comparație pentru propria persoană, care are nevoie de acțiunea inspiratoare asupra sa a Duhului Sfânt pentru a grăi înțelept.

O altă referință făcută la *trâmbiță* [σάλπιγξ], indică cuvântul dumnezeiesc inspirat, transmis prin om ca printr-un instrument.

Introducerea la *Cateheza a 9-a* exprimă, deopotrivă, smerenie și gust pentru cultura muzicală:

„Fraților și părinților, s-ar fi convenit să nu îndrăznesc să grăiesc defel către voi, nici să iau locul unui învățător în fața iubirii voastre; dar fiindcă știți că așa cum *orga* [ὄργανον] construită de meșteșugar [τοῦ τεχνίτου] își dă sunetul și umple auzul tuturor cu preadulce melodie nu atunci când vrea ea, ci atunci când *tuburile* [οἱ αὐλοί] ei sunt umplute de aer, iar clapele sunt lovite ritmic de degetele artistului, tot așa trebuie să gândiți că stau lucrurile și cu mine și, trecând cu vederea *instrumentul* sărăcăcios [τῇ ὀργάνου εὐτελείᾳ], să arătați bună dispoziție față de cele ce vor fi grăite. Privind însă mai degrabă spre harul Duhului, care suflă de sus și umple sufletele credincioșilor, și spre însuși degetul lui Dumnezeu [Lc 11, 20] care lovește *corzile minții* [τὰς νευρὰς τοῦ νοός] și ne îmboldește la grăire, cu frică și cutremur [Ef 6, 5], în pricepere și liniște multă ascultați ca la o *trâmbiță* [ὡς σάλπιγξ] răsunătoare a împăratului, sau, mai adevărat spus, ca la un cuvânt al Împăratului tuturor care grăiește către noi *ca printr-un instrument* [ὡς δι' ὀργάνου λαλοῦντος ἡμῖν]⁵²”.

Două instrumente din aceeași categorie, dar diferite, *orga* și *trâmbița* sunt introduse de Sfântul Simeon cu înțelesuri diferite pentru a capta atenția asupra modului în care urmează să vorbească. Utilizarea acestor instrumente se traduce prin grija și atenția pe care o presupune transmiterea cuvântului duhovnicesc, hrănitor al sufletului. Așa cum *organon*-ul nu se poate autoaciona, tot astfel cuvântătorul de Dumnezeu nu poate transmite învățăturile Lui fără inspirația Sa. Expresia

52. Acest termen este tradus și în limba franceză și în limba română prin „orgă”, deoarece în text sunt menționate „tuburile” în care se suflă pentru producerea melodiei, cf. SYMÉON LE NOUVEAU THÉOLOGIE, *Catéchèses*, 6-22, col. *Sources Chrétiennes*, N°104, introduction, texte critique et notes par Mgr Basile Krivochéine, traduction par Joseph Paramelle, s.j., tome II, Les Éditions du Cerf, Paris, 1964, IX, *Περὶ ἐλεημοσύνης*, pp. 105/106 – 107/108; SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheza 9, Milostenia și viața duhovnicească*, în: SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheze, Scrieri II*, studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 1999, p. 139.

„corzile minții” [τὰς νεύρας τοῦ νοῦς] exprimă capacitatea intelectului uman de a rezona la atingerea harului Duhului Sfânt și de a determina la vorbire duhovnicească. Înțelegerea propriei persoane ca „instrument” al Duhului Sfânt denotă convingerea monahală a autorului despre totala lăsarea de sine și încredințare lui Dumnezeu, în contextul anunțării discursului catehetic. Referințele la cele două instrumente muzicale și la componentele lor au rolul de a îndrepta înțelegerea către persoana umană, care are nevoie de conlucrarea cu Dumnezeu pentru înțelegerea și vorbirea duhovnicească.

În *Imnul 47* [Z. 52], Sfântul Simeon întrebuințează *trâmbița* [σάλπιγξ] în sens diferit, cu referire la propria persoană. Joseph Paramelle și Louis Neyrand pun în relație comparația din acest imn cu instrumentul muzical cu cea făcută de Sfântul Simeon în prologul la *Cateheza a 9-a*, din care rezultă convingerea sa că poate „cânta” sub insuflarea Duhului Sfânt⁵³. Deși înțelesul în care este utilizată această comparație este diferit de cel din *Cateheza a 9-a*, ideea de bază este identică: capacitatea umană de a trăi la parametri spirituali numai în conlucrare cu Dumnezeu:

„Precum *trâmbița* [σάλπιγξ] fără suflare [ἄνευ πνεύματος] nu va răsună niciodată,
 așa și eu fără Tine sunt ca un lipsit de suflet [ὡς ἄψυχος].
 Și cum, fără suflet, trupul nu poate lucra,
 așa nu se poate mișca sufletul fără Duhul Tău
 și nu poate păzi, Mântuitorule, poruncile Tale.
 Ba nu Te poate nici vedea și nu se poate nici înfățișa Ție,
 și nici *cânta* slava Ta [ὁμνεῖν τὴν δόξαν σου] cu înțelegere, Dumnezeul meu”⁵⁴.

53. SYMÉON LE NOUVEAU THÉOLOGIE, XLVII, *Περὶ νοητοῦ παραδείσου τηλαυγῆς θεωρίᾳ, καὶ περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ξύλου ζωῆς*, *Hymnes* 41-58, col. *Sources Chrétiennes*, N° 196, texte critique et index par Johannes Koder, traduction et notes par Joseph Paramelle, s.j. et Louis Neyrand, s.j., tome III, Les Éditions du Cerf, Paris, 1973, (nota 1), p. 123.

54. SYMÉON LE NOUVEAU THÉOLOGIE, XLVII, *Περὶ νοητοῦ παραδείσου τηλαυγῆς θεωρίᾳ, καὶ περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ξύλου ζωῆς*, *Hymnes* 41-58, *Sources Chrétiennes*, N° 196, p. 122/ 123; SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Imnul 47* [Z. 52], *Tâlcuire pătrunzătoare a raiului spiritual; și despre pomul vieții din el*, în: SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Imnele iubirii dumnezeiești*, traducere din limba greacă veche, introducere și note de

În acest context autobiografic, comparația cu „o trâmbiță” care „nu va răsună niciodată” dacă nu va fi utilizată ajută la înțelegerea stării sufletești a autorului, marcată de conștientizarea că fără Dumnezeu este inert spiritual. În absența Duhului Sfânt, anchilozarea sufletească menționată afectează deopotrivă vederea spirituală, capacitatea de relaționare personală cu Dumnezeu și de slăvire înțelegătoare a lui Dumnezeu.

Sensul antropologic al „trâmbiței” vizează, analogic, capacitatea omului de a primi insuflarea Duhului Sfânt pentru a putea trăi pe frecvența harului sfintelor porunci ale Mântuitorului nostru Iisus Hristos. A doua comparație, antropologică, introdusă de Sfântul Simeon nu este întâmplătoare. Traducătorii francezi ai acestui imn asociază sensul primar al „sufletului” cu instrumentul muzical de suflat din prima comparație⁵⁵. Această interpretare se întâlnește și la părintele profesor Dumitru Stăniloae, care considera că „sufletul omenesc este trâmbița care are nevoie de Duhul să sufle prin el, ca să scoată un cântec bine armonizat și puternic”⁵⁶. El vedea în comparația Sfântului Simon Noul Teolog un aspect pozitiv și unul negativ: pozitiv este faptul că sufletul „este făcut pentru Duhul”, iar negativ, că „nu poate scoate melodii armonioase și puternice fără Duhul”⁵⁷, în sensul că mintea și simțirea lui nu mai sunt capabile să recepteze realitatea spirituală, care împlinește condiția umană.

Trăitor în Dumnezeu, Sfântul Simeon Noul Teolog utilizează comparația cu un instrument muzicat acționat prin suflare pentru a fi mai convingător în privința mărturisirii propriilor trăiri. Concluzia care se desprinde din modul întrebuintării comparațiilor pune în lumină înțelegerea sa despre relația sa personală cu Dumnezeu. El mărturisește că nu poate trăi autonom, doar la nivelul condiției lui biologice, în care se

pr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017, p. 474.

55. SYMÉON LE NOUVEAU THÉOLOGIE, XLVII, *Περὶ νοητοῦ παραδείσου τηλαυγῆς θεωρίας, καὶ περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ξύλου ζωῆς*, *Hymnes* 41-58, *Sources Chrétiennes*, N° 196, (nota 2), p. 123.

56. Pr. Dumitru STĂNILOAE, nota 798 la *Imnul* 47 [Z. 52], în: SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Imnele iubirii dumnezeiești* (2017), p. 474.

57. Pr. D. STĂNILOAE, nota 798 la *Imnul* 47 [Z. 52], p. 474.

simte limitat, ci doar prin primirea suflului nepământesc al Duhului lui Dumnezeu are revelația unui alt mod de a înțelege și de a se manifesta.

Deși se referă la sine, observațiile Sfântului Simeon Noul Teolog, proprii spiritualității filocalice, ar putea reprezenta actualmente un bun prilej de cercetare antropologică din perspectiva lor.

PATRIARHUL CALIST AL CONSTANTINOPOLULUI [sec. XIV]⁵⁸ utilizează în *Capete despre rugăciune* o comparație neașteptată pentru un autor filocalic. Încă de la începutul lucrării, teologul bizantin aduce în prim plan exemplul *cântărețului la chitară* pentru a explica modul realizării rugăciunii isihaste. Primele trei capete sunt dedicate comparației dintre chitarist și rugător [1-2] și interpretării spirituale a semnificațiilor elementelor componente ale instrumentului muzical:

[1]. «De voiești să afli adevărul, urmează pilda *cântărețului la chitară* [παράδειγματος τὸν κιθαρωδόν]. Căci acela și-apeacă capul în jos [ὑποκλίνει τὴν κεφαλὴν] și, ațintindu-și auzul la *cântare* [προσερείδων τῷ ᾄσματι], mișcă *pana* [πλήκτρον] cu mâna. Și îndată, *coardele* [χορδῶν] lovindu-se între ele [tr. n. cu artă, cf. τεχνικῶς], *chitara* [ἡ κιθάρα] scoate cântarea [τὸ μέλος ἐκπέμπει], iar *cântărețul* [ὁ κιθαρωδός] saltă de dulceața cântării.

[2]. Să-ți fie, iubitorule de osteneală și lucrătorule al viei, limpede pilda [τὸ παράδειγμα] și să nu te îndoiești. Căci luând aminte [νήφων], ca un *cântăreț la chitară*, la adâncul inimii [πρὸς τὸ βάθος δηλονότι τῆς καρδίας], vei vedea cu ușurință ceea ce cauți, pentru că sufletul răpit de iubire la culme, nu se mai poate întoarce la cele dinapoi. „Că s-a lipit, zice prorocul David, sufletul meu de urma Ta“ (Ps 62, 8).

[3]. Înțelege, iubitule, prin *chitară inima* [καρδίαν]; prin *coarde simțirile* [αἰσθήσεις], prin *pană mintea* [tr. n.: *cugetarea*, cf., *διάνοιαν*], care mișcă

58. Lucrarea filocalică *14 de capitole despre rugăciune* aparține, conform *Filocaliei* grecești, publicată la Veneția, în anul 1782, „Preafericitului Calist Patriarhul“. Cercetătorii care s-au ocupat cu tradiția manuscrisă a autorilor filocalici care poartă numele de „Calist“ consideră, fără a se pronunța cu certitudine, că a fost scrisă cu cea mai mare probabilitate de Patriarhul Calist al II-lea Xanthopoulos († 1397), neexcluzând însă și posibilitatea de a-i aparține Patriarhului Calist I al Constantinopolului (1350-1353; 1355-1363), cf. Diac. Ioan I. Ică Jr., „«Caliștii» Filocaliei și scrierile lor isihaste – enigme, descoperiri și o recentă restituire“, în: vol. *Despre Lumina taborică, rugăciunea lui Iisus și curăția inimii. Scrieri filocalice uitate*, Editura Deisis, Sibiu, 2013, pp. 159, 173-177.

cu pricepere desăvârșită simțirea [tr.n.: *care prin partea rațională mișcă plectrul continuu*, cf. ἡτις διὰ τοῦ λογικοῦ κινεῖ τὸ πλῆκτρον ἐνδελεχῶς] prin pomenirea lui Dumnezeu [ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ μνήμη]. Din această mișcare se ivește în suflet o plăcere negrăită, iar mintea curată face să se arate razele dumnezeiești»⁵⁹.

Explicațiile Patriarhului isihast Calist au la bază analogia dintre *cântărețul la chitară* și *cel ce se roagă* din punct de vedere tehnic. Un exemplu atât de laic este adus ca mijloc auxiliar pentru înțelegerea celei mai tainice rugăciuni de invocare a numelui lui Dumnezeu datorită similitudinii poziției chitaristului, cu cea a monahului aplecat către inimă în timpul rugăciunii isihaste. Detaliile despre modul cântării la chitară sugerează că patriarhul a văzut acest instrument și a cunoscut modul funcționării lui. Spre deosebire de comparațiile din textele patristice anterioare, în care este întrebuințată *chitara*, la Patriarhul Calist se simte intenția evidențierii metodei psiho-fizice utilizată de monahi atunci când practicau rugăciunea inimii. Cel mai important element din metoda isihastă a practicării rugăciunii lui Iisus era căutarea locului inimii. Expresia „adâncul inimii” [τὸ βάθος δηλονότι τῆς καρδίας] indică acest loc spiritual asupra căruia se recomandă îndreptarea cu sobrietate [νήφων] a atenției. Deosebit de important este efectul acestei căutări lăuntrice. Vederea duhovnicească determinată de extazul sufletului, prin iubire, îi conferă acestuia forța de a nu mai reveni asupra preocupărilor nespirituale. Ținta vederii a „ceea ce caută” rugătorul este menționată în referința la Ps 62, 8 din care reiese că în timpul rugăciunii inimii sufletul se „lipește” de Dumnezeu.

Sfântul Calist nu se oprește la elementele tehnice și la efectele spirituale ale rugăciunii inimii. Se autoexplică, decodând din perspectiva antropologiei spirituale semnificațiile instrumentului muzical și ale elementelor lui fundamentale. Sensul aprofundării paradigmei cântărețului la chitară este descoperirea efectelor spirituale de adâncime ale rugăciunii inimii. Din acest motiv, echivalările semantice sunt gândite din perspectiva scopului său spiritual:

59. ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ, ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ, PG 147, 813A, Paris, 1865; CALIST PATRIARHUL, *Capete despre rugăciune*, traducere, introducere și note de pr. Dumitru Stăniloae, în: *Filocalia*, vol. VIII, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, pp. 227-228.

Instrument muzical		Semnificații antropologice	
chitară	[ἡ κιθάρα]	→	inimă [ἡ καρδία]
corzi	[αἱ χορδαί]	→	simțiri [αἱ αἰσθήσεις]
plectru	[τὸ πλῆκτρον]	→	cugetare [ἡ διάνοια]

Analogia *chitară* – *inimă* reflectă intenția hermeneutică a autorului. Atingerea *simțirilor inimii* [αἰσθήσεις] de către *cugetare* [διάνοια] prin intermediul *părții ei raționale* [διὰ τοῦ λογικοῦ] prin *amintirea lui Dumnezeu* [ἡ τοῦ Θεοῦ μνήμη, PG 146, 813A-B] exprimă legătura strânsă dintre partea cugetătoare și cea sensibilă a sufletului în timpul rugăciunii isihaste. Efectele conlucrării dintre *cugetare* și *simțire*, armonizate spiritual datorită rugăciunii neîncetate, se repercutează asupra sufletului, care devine apt pentru trăiri superioare: plăcerea negrăită [ἡδονή τις ἄρρητος] și revelarea minții curate a dumnezeieștilor lumini strălucitoare [τῷ καθατῷ νοῖ τὰς θείας αὐγὰς ἐνοπτρίζεται, PG 146, 813B]. Consecvent tradiției patristice, Patriarhul Calist menționează funcția spirituală optică a minții umane de a recepta, ca dar dumnezeiesc, razele luminii integrale. Rugăciunea face din minte un receptacul al luminii dumnezeiești, prin care este ridicată la un nivel de înțelegere spirituală a realității. Întrebuintarea verbului ἐν-οπτρίζω⁶⁰ indică intenția autorului de a preciza modul vederii duhovnicești, „ca într-o oglindă”, a minții curate.

Părintele Dumitru Stăniloae, în comentariul său de la nota 484, a continuat într-o manieră personală seria echivalărilor patriarhului bizantin, stabilind o analogie între *rugăciune* și *cântare*. El a dezvoltat intenția textului și a autorului, punând accent pe efectele rugăciunii isihaste:

„Rugăciunea e o cântare și de aceea produce o bucurie, căci ea nu e numai repetarea numelui lui Iisus, ci o scufundare în toată lumea nesfârșită de înțelesuri, de iubire și de dulceață, cuprinsă în El. Ea e o mișcare în această lume de armonii și de aceea e mereu nouă. Inima vibrează de această armonie și mintea gustă nuanțele ei”⁶¹.

60. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, ἐν-οπτρίζω: réfléchir dans un miroir, Moy. 1 se voir dans un miroir, 2 voir comme dans un miroir, p. 684.

61. Pr. D. STĂNILOAE, Nota 484 la CALIST PATRIARHUL, *Capete despre rugăciune*, p. 227. În nota 485 Pr. Stăniloae detaliază efectele rugăciunii asupra minții și inimii, p. 228.

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA [1296-1359], scriind despre cei care, întorcându-și mintea către ei înșiși, s-au făcut potriviți pentru unirea dumnezeiască și s-au învrednicit de darul rugăciunii neîncetate, menționează starea de „veselie sfințită” pe care o trăiește mintea ajunsă la acel nivel spiritual și faptul că mintea se întinde prin rugăciune către Dumnezeu. El compară împreună-rugăciune a minții cu „muzichia [μουσική]”, de care se folosește „cel ce alcătuiește după aceasta cântarea sa [τὴν ᾠδὴν]”⁶².

Înțelegerea rugăciunii minții ca „muzică” indică sesizarea unor elemente comune celor două forme prin care se exprimă frumusețea lăuntrică a omului pătruns de inspirația dumnezeiască. Armonia și ritmul proprii muzicii se reflectă și în spiritualitatea isihastă, în contextul explicării modului în care mintea rugătoare ajunge la unirea cu Dumnezeu, prin pronia și harul divin.

Concluzii

Deși nu fost preocupați în mod deosebit de muzică, Sfinții Părinți care au utilizat în textele lor termeni preluați din tehnica muzicală, au înțeles puterea ei și au urmărit ridicarea minții de la frumusețea oferită de armonia sunetelor, la simfonia înțelesurilor dumnezeiești. Cântarea și instrumentele ei utilizate de cele mai multe ori în sens simbolic, traduse în limbajul dogmaticii și spiritualității creștine, exprimă frumusețea structurală a omului primită de la Dumnezeu în actul creației și arta înfrumusețării lui prin dezvoltarea capacităților lui spirituale în relație cu Părintele lui veșnic.

Sfinții Părinți de limbă greacă nu au utilizat frecvent exemplele din artele vizuale și din muzică pentru a explica relația omului cu Dumnezeu prin urmarea învățăturilor Lui. Cu aparatul conceptual utilizat în scrierile lor dogmatice și de spiritualitate au explicat gândurile dumnezeiești, revelate, despre sensul ultim al omului care se realizează în

62. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA/ Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, *OPERE COMPLETE* III /ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ Γ', 2,1, ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΗΕΥΧΑΖΟΝΤΩΝ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ Ο ΠΡΩΤΟΣ / AL ACELUIAȘI, SPRE APĂRAREA CELOR CARE SE LINIȘTESC ÎN CHIP SFINȚIT, CUVÂNTUL ÎNTÂI DINTRE CELE DE PE URMĂ, [31.], Editura Gândul Aprins, București, 2015, pp. 330/ 331.

relația cu Preasfânta Treime, al Cărei chip îl are imprimat în structura lui. Recurgerea la exemplele din domeniul artei nu indică o insuficiență semantică a limbajului teologic, biblic și patristic, ci o altă manieră de a transmite aceleași adevăruri dumnezeiești cu privire la înțelegerea mai accesibilă a originii și rațiunii existenței omului.